REPERE PRIVIND IDENTITATEA CULTURALĂ ŞI ISTORICĂ A RROMILOR DIN ROMÂNIA

Autor: Prof. Sandu Ion

Istoria și cultura rromilor sunt un inestimabil tezaur de cultură şi civilizaţie pe care rromii și populația majoritară trebuie să-l cunoască, atât în spiritul conştientizării de către rromi înșiși, cu stimă de sine, a propriei origini, precum și ca fundament pentru anularea perturbațiilor în relațiile interetnice cauzate, de cele mai multe ori de *"simpla necunoaştere a celuilalt"*[1]. O caracteristică existențială fundamentală a acestei etnii, este lupta pentru supravieţuire, ceea ce implică o latură tragică, precum și conservarea unor trăsături şi caracteristici culturale specifice, care, fără îndoială, au rădăcini în India, lingvistica istorică demonstrând cu prisosinţă, încă de acum câteva veacuri, acest adevăr fundamental.[2]

Nu ne propunem o evidenţiere detaliată a trecutului, a elementelor de cultură și spiritualitate specifice etniei rrome, dorim să surprindem aspecte definitorii privind identitatea culturală și istorică a rromilor, fapt care poate ajuta la un început în procesul de cunoaștere și implicit de înțelegere a etniei rrome. O realitate prezentă și recunoscută este că discriminarea rromilor a fost şi din păcate mai este o realitate. Stereotipuri şi prejudecăţi perpetuate de veacuri au contribuit la promovarea unor idei cu caracter rasial care la mijlocul sec.al XX-lea, au apropiat poporul rrom de porţile infernului.

Definitoriu, în ceea ce priveşte mentalitatea colectivă majoritară faţă de rromi este stereotipul, care poate conduce la stigmatizarea identităţii. Aşa ne explicăm şi reţinerea multor etnici romi de asumare a identităţii etnice. În România, conform recensământului din anul 2012, trăiesc peste 600.000 de rromi. Neoficial însă, se susţine, că numărul acestora este mult mai mare. De ce această situație? - robia de sute de ani, marginalizarea, politici de exterminare și de promovare a ruşinii apartenenţei la etnia „ţigănească", asocierile peiorative care rezultă, au determinat apariţia unui complex al ruşinii faţă de asumarea identităţii etnice. Astfel, în contextul lipsei de cunoaştere a valorilor culturale şi spirituale rrome, clişeele de limbaj sau de gândire devin singura sursă de cunoaştere a acestei etnii. Etica medicală sau clinică a fost destul de neglijată, lăsându-se de fapt la latitudinea deontologiei profesionale și

[1] Dumitrescu Carol (coord.), Căpiţă Carol (coord.), Manea Mihai (coord.), Korek Maria (coord.), *Istoria minorităţilor naţionale din România*- Material auxiliar pentru profesorii de istorie, p. 9, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 2008

a conștiinței medicului alegerea cea mai bună. Cunoașterea a ceea ce s-a întâmplat în perioada celui de-al doilea război mondial – crime, atrocități, săvârșite chiar în numele științei- lumea a început să se sensibilizeze față de problemele unor grupuri distincte de oameni din perspectiva problemelor avute de acestea. Dar, individualismul și nu în ultimul rând firescul raportării la clișee de imagine în relația cu cei din jur, respectiv la stereotipuri și prejudecăți, pot afecta demersul profesional și implicit relația medic-pacient.

Voltaire susţinea că **"*Prejudecata este opinie fără judecată*",** ea este formată în prealabil fără o cunoaştere reală a unei persoane sau unui grup de oameni. Stereotipurile determină prejudecăţi şi inevitabil generalizarea unor aspecte individuale la un întreg grup. Schimbarea mentalităţilor de natură rasială, este un proces îndelungat, în acest sens educaţia pentru cunoaşterea, înţelegerea şi valorizarea minorităţii rrome, trebuie generalizată.

Considerăm că acest material despre istoria şi cultura rromilor, va avea un rol informativ și implicit formativ, de determinare a unui proces de conștientizare a problemelor celor care formează un grup vulnerabil din perspectiva apartenenţei etnice si de raportare la nevoile specifice ale acestora. Etica medicală sau clinică a fost destul de neglijată, lăsându-se de fapt la latitudinea deontologiei profesionale și a conștiinței medicului alegerea cea mai bună. Cunoașterea unor momente tragice din trecutul rromilor- unele săvârșite chiar în numele științei- a unor elemente de spiritualitate care încă mai există în comunităţile de rromi poate sensibiliza şi anula raportarea la clișee de imagine, respectiv la stereotipuri și prejudecăți, care pot afecta demersul profesional şi relaţiile interumane.

Credem că acest studiu va oferi o perspectivă clară asupra vieții unor oameni supuși marginalizării din partea societății, oameni cu nevoi speciale față de care se impune o abordare în spirit moral. Valoarea oricărei fiinţe umane nu depinde de ceea ce în limbaj utilitarist se numeşte *calitatea vieţii*. Este necesar să se considere că **Omul** este valoros în sine, prin ceea ce este el şi nu prin ceea ce face (din perspectiva antropologică-culturală) sau posedă. În statutul omului de persoană și nu în ultimul rând de sacralitate a vieții, își are temelia și noțiunea de „drepturi ale omului”.

La începutul secolului XX, darwinismul social, tinde să devină o politică de stat, cu consecinţe negative pentru existenţa unor grupuri de oameni, mai ales pe fondul apariţiei şi dezvoltării unor regimuri autoritare și totalitare, precum cel nazist în Germania lui Hitler și cel fascist în Italia. Este cunoscut faptul că Adolf Hitler recunoștea în opera sa Mein Kampf (1924) drept sursă principală de inspirație pentru politica sa de exterminare a reprezentanților raselor „inferioare”, precum evreii și **țiganii**, care a constituit baza ideologică a celui de-al III-

a Reich, ca fiind teoriile înaintate de către celebrii eugeniști și rasiști americani, precum Thomas Hunt Morgan, Madison Grant etc.

De-a lungul istoriei rromii au fost supuşi în mod constant la situaţii de excludere, marginalizare şi chiar exterminare, ajungând în zilele actuale în postura celui mai vulnerabil grup, din perspectiva apartenenţei etnice, din Europa.

Evenimentele petrecute în anii 1989, 1990, prăbuşirea regimului comunist, au conferit o nouă realitate socio-economică fostelor state comuniste. Noua realitate şi lipsa unor măsuri afirmative reale, a afectat capacitatea de incluziune socio-economică pentru cei mai mulţi dintre membrii acestei etnii. Perioada comunistă, care s-a caracterizat printr-un rasism de dominaţie manifestat prin asimilare[2], a însemnat şi pierderea identităţii etnice precum şi o anulare a capacităţilor de adaptare la noi realităţi sociale şi economice, de tip capitalist, în condiţiile în care cei mai mulţi nu aveau un nivel acceptabil de pregătire şcolară şi profesională. Astfel că, în prezent, starea de excluderea este mai vizibilă în ţările sărace şi în fostele state comuniste.

Se poate spune, că situaţia actuală a romilor din România este consecinţa directă a unei istorii de excludere şi exterminare.

În prezent, în contextul unei Europe lărgite şi unite, rromii trebuie cunoscuţi şi valorizaţi, apreciaţi pentru tot ce au oferit şi mai pot oferi umanităţii. Este necesar să se cunoască elemente de cultură, momentele de istorie tragică atât de majoritari cât şi de către romi înşişi, cunoaştere care în mod cert va conferi respect, înţelegere, demontare de prejudecăţi rasiste, dar şi memoria trecutului şi implicit a demnităţii, a stimei etnice de sine, a identităţii de rrom.

Reprezentările despre romi au la bază, în primul rând, clişee de imagine şi de gândire, cu efecte negative în planul relaţiior interpersonale. „*Romii par a fi o realitate familiară cunoscută tuturor: aproape orice majoritar întrebat are o opinie, adeseori negativă, despre aceştia. Cu cât realitatea pierde mai mult în faţa imaginarului, cu atât romii sunt receptaţi mai mult în paradigmele ignoranţei care se percepe pe sine ca fiind cunoaştere”.* [3]

Cultura unui popor este mai mult decât o ştiinţă, e suflet care poate trezi şi cultiva sentimente, trăire şi respect interetnic. Spre deosebire de alte etnii, romii au dezavantajul inexistenţei în lumea reală din perspectiva cunoaşterii de către ceilalţi. Ca urmare, va trebui să pendulăm între demersuri legate de lumea ideilor şi demersuri ce ţin de lumea obiectelor.

[2] Delia Grigore, Mihai Neacșu, Adrian-Nicolae Furtună, *„Rromii...în căutarea stimei de sine*”, 2007, UNICEF

[3] Delia Grigore, Mihai Neacşu, Adrian-Nicolae Furtună, *RROMII...ÎN CĂUTAREA STIMEI DE SINE,* Bucureşti: Vanemonde, 2007, (Material relizat cu sprijinul UNICEF), p.22

Cu toate acestea, vom încerca să conturăm un tablou al realităţilor sociale şi culturale (cutumiare) obiectiv, bazat pe dovezi concludente, mai ales mărturii culese din comunitățile tradiționale, în spiritul unei condiții ştiinţifice *sine qua non*: respectarea adevărului. Constatăm faptul că în mentalul colectiv, ca un răspuns la modul de viaţă atipic al rromilor faţă de normele societăţilor cu care au interacţionat, a apărut o nevoie de a atribui acestor „nenorociţi" nu numai un trecut enigmatic, dar şi o conotaţie negativă, plasându-i pe rromi la limita dintre imaginar şi real. Aşa cum reiese şi din studiile cu caracter etnografic realizate în spaţiul românesc, imaginea rromilor apare ca rezultat al unor stereotipii şi prejudecăţi: „*Rromii sunt văzuţi, de cele mai multe ori, ca reprezentanţi ai răului, perfizi, hoţi, criminali, spurcaţi*."[4] Fără îndoială că motivul principal care a generat, astfel, de idei, teorii chiar fanteziste, legende, stereotipuri ale alterităţii reflectate şi de folclor, a fost frica de necunoscut, care a format şi continuă să formeze produse ale imaginaţiei, tocmai din lipsa informaţiilor.[5]

De ce rom şi nu ţigan? Termenul „ţigan"este considerat un exonim deoarece nu aparţine limbii romani, provenind din limba greaca, „athinganos"[6]. Cuvântul RROM, este specific vorbitorilor nativi ai limbii romani, folosit dintotdeauna pentru desemnarea apartenenţei etnice. [7]

În dialectele romilor din diferite ţări europene există cuvinte şi structuri lingvistice care nu au relevanţă pentru limba pe care o vorbeau romii în India, ci provin din limbile populaţiei cu care romii au venit în contact în timpul migrărilor lor. Acest împrumut lingvistic constituie dovezi asupra locurilor prin care au trecut diferite grupe de romi în timpul călătoriilor lor.

Opiniile curente despre rromi au în vedere trei ipoteze generale: (1) sunt probabil învinşii unui grup unit din care aceştia provin; (2) au fost şi continuă să rămână diferiţi faţă de popoarele cu care au trăit; (3) s-au confruntat cu marginalizarea, stigmatizarea şi discriminarea socială.

---

[4] Ibidem, p.24

[5] Jean Alexandre Vaillant, colaborator al lui Mihail Kogălniceanu, a scris o carte - Les Rômes: Histoire Vraie Des Vrais Bohémiens - în care încerca să demonstreze că rromii au fondat cetatea eternă Roma, de aici rezultând şi similitudinile de nume, etnonim şi toponim.

[6] Notă: prima referire la prezenţa rromilor în Imperiul Bizantin provine dintr-un text hagiografic georgian, despre "Viaţa Sfântului Gheorghe", scris în jurul anului 1068, la Mănăstirea Iviron de la Muntele Athos. Denumirea *adsincani* utilizată în poveste este forma georgiană a grecescului *atsinganos* sau *atzinganos*, termen folosit de bizantini când se refereau la rromi. Termenul este preluat de alte limbi, îmbrăcând un fonetism asemănător. În contextul actual, în care termenii „ţigan", „cigáni", "czigány" „ciganos", „Zigeuner", „zingari" etc., ca o consecinţă a unui trecut caracterizat prin marginalizare şi exterminare, au căpătat conotaţii peiorative, se recomandă utilizarea termenului vechi indian, prin care rromii se autodenumesc: **rom**

[7]Atunci când doi romi îşi vorbesc, inevitabil se vor întreba, în limba romani dacă sunt romi. Termenul ţigan nu este utilizat în vorbirea cotidiană a vorbitorilor nativi.

Dacă examinăm aceste opinii mai atent vom vedea că în ceea ce priveşte proveniența lor, ipoteza originii indice are foarte multe puncte neclare, atâta timp cât nu îi asociază într-un mod concludent pe rromi cu anumite popoare sau cu anumite perioade ale etniei din India sau cu anumite acţiuni care se referă la perioade de timp foarte mari şi se încearcă asocierea cu o varietate foarte mare de grupuri.

În studiile referitoare la originea romilor s-au făcut doar speculaţii în legătură cu motivele care au determinat triburile de romi să emigreze din centrul şi nord-vestul Indiei. În ceea ce priveşte izvoarele care s-au folosit de către cercetători, foarte rar există în acestea termeni comuni care să descrie popoarele la care se referă. Aceşti termeni s-au arătat a fi, de către cei care studiază istoria romilor, ca versiuni ale cuvântului „*ţigan*" în fiecare limbă diferită, fără însă a exista o siguranţă că se referă la un anumit grup etno-cultural - aşa cum sunt înţeleşi astăzi romii –şi nu la altceva, cum ar fi nume de familie sau nume care inspiră originea locală sau specializarea profesională. În multe din aceste texte, cuvintele denotă în primul rând existenţa unei diferenţe etnice, folosindu-se un cuvânt a cărui metonimie se refera la ţigani, cum ar fi : „*asinganos*", „ *egiptean" , „romnitis", „saracen", „ boehmian*". Există şi descrieri care au fost înregistrate întrucât dau date care ne conduc înspre o imagine istorică unică dar care nu are nicio legatură cu caracteristicile tipului etnic. Aceste descrieri care au fost făcute de romi, vorbesc de „*oamenii întunericului", „magicieni", „acrobaţi", „muzicieni"* etc. De asemenea, merită menţionat faptul că datele istorice care sunt folosite pentru a descrie istoria romilor se referă întotdeauna la grupuri distincte, dar separate numai în ceea ce priveşte comportamentul social. Mărturiile au legatură în principal cu apariţia lor şi nu redau aspecte în legatură cu cultura lor. În acest sens, este foarte important să se accepte ca termen oficial de desemnare a acestui popor, etnonimul RROM.

Prima atestare a romilor în Imperiul Bizantin impune utilizarea exonimului *Athinganos.* În demersul de impunere a termenului corect trebuie avut în vedere faptul că în limba romani, cuvântul *"ţigan"* nu există. Aproape toţi cercetătorii au fost de acord că termenul *athinganos* provine din limba greaca medievală (bizantină) cu semnificaţia "*de neatins*" sau *oameni faţă de care se recomandă o anumită precauţie.* De la acest termen provin denumirile care îmbracă un fonetism asemănător: *cigáni* – Slovacia; *ciganie* - Polonia; *ciganos* – Portugalia; *czigányok* – Ungaria; *cikáni* – Cehia; *aţigani* apoi *ţigani* – spaţiul românesc; *sigayner* – Norvegia; *tsiganes* – Franţa; *ţigane* – Rusia; *ţigani* – Bulgaria; *zigeuner* – Germania; *zingari* – Italia. Acest termen este perceput, tot mai mult, în contextul deschiderii europene din ultimii ani de către toţi romii din Europa ca fiind peiorativ. În unele state, precum Germania, folosirea termenului *zigeuner* a fost interzisă prin lege impunându-se sintagma *roma und sinti*.

Identitatea unui popor nu este dată numai de obiceiuri, credinţe şi graniţe. Un rol fundamental îl are în acest sens limba care este un "dar sacru". Reflecţia principală a sacralităţii este însăși denumirea acesteia. La rromi, limba se numeşte rromani, acest cuvânt aparţine limbii vorbite, folosit dintotdeauna pentru desemnarea apartenenţei etnice a romilor. Termenul corect pentru desemnarea membrilor acestei etnii este de rrom. Prezentăm argumentele invocate de cadrele didactice de la Secţia de Limba şi literatura romani din cadrul Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine – Universitatea Bucureşti, la iniţiativa unui parlamentar român de a se impune în actele oficiale ale statului termenul de ţigan: *"Există numeroase argumente de ordin ştiinţific, istoric şi lingvistic, pentru susţinerea denominaţiei de „**rom"** ca fiind cea corectă. Folosirea termenului exogen „**ţigan**", în defavoarea etnonimului legitim „rrom", încă de la apariţia romilor pe teritoriul Principatelor Române, nu justifică folosirea sa şi nu poate fi validat ca argument istoric, ştiut fiind faptul că exonimul „ţigan", desemna obiecte de drept, iar nu subiecte de drept, având în vedere statutul de sclavie, în care s-au aflat romii vreme de mai mult de o jumătate de mileniu. Argumentele de natură lingvistică, etimologică, alături de cele generate de antropologia comunicării, sunt relevante în favoarea etnonimului „rom", termen moştenit din vechea limbă vorbită în India - Prakrit, ele având valoare de axiomă şi, ca urmare, considerăm că ar fi inutil şi neelegant să le aducem în discuţie cu persoane negativiste, răuvoitoare, discreţionare sau insuficient informate ori instruite. După cum se ştie, cuvântul „ţigan" nu există în limba romani şi nu a reprezentat niciodată autoidentificarea în limba romani a etniei romilor, fiind un cuvânt profund peiorativ folosit de alteritate / neromi pentru a insulta romii, cu toate că, din păcate, termenul greşit şi neştiinţific de „ţigan" este, uneori, asumat de către unii romi, în special de către cei care nu vorbesc limba romani, din necunoaştere, dar şi de către unii romi care vorbesc limba romani, ca formă de „captatio benevolentiae", pentru a mulţumi interlocutorul nerom. Încă de la începuturile mişcării rromilor, asociaţiile rrome au cerut în mod constant ca denumirea de „rrom" să ia locul celei de „ţigan", considerată o insultă. Cu prilejul Marii Uniri a Transilvaniei cu Regatul României, rromii din Transilvania au înţeles momentul istoric deosebit pe care-l trăiau şi au vrut să ia parte la acesta. În Memoriul Adunării Naţionale a Ţiganilor din Transilvania, desfăşurate la Ibaşfalău / Dumbrăveni, judeţul Sibiu, pe 27 aprilie 1919, la Art. II, punctul 2, se solicitau următoarele: „Ca fii şi cetăţeni ai marii naţiuni române, nevoind şi neputînd fi consideraţi ca popor străin în ţară străină, după cum am fost consideraţi de veacuri, ne rugăm: ca de aici înainte, în toate actele oficiale româneşti, să nu se mai folosească pentru noi şi următorii noştri numirea (poreclă) ca batjocură „ţigan", ci aceasta, dacă nu se şterge cu totul chiar din uzul oficial, să se*

circumscrie cu o altă denumire care se va afla de corespunzătoare". (prof. univ. dr. Gheorghe Sarău, lect. univ. dr. Delia Grigore, Bucureşti, 12 decembrie 2010).

Într-o lume a multiculturalităţii şi toleranţei, trebuie să încercăm să facem ceva pentru reconsiderarea etniei rome.

Cultura, termen de origine latină, de la cuvântul *colere* se traduce prin *"a cultiva"/"a onora"* se referă în general la activitatea umană. Definiția dată de UNESCO considera cultura ca *"o serie de caracteristici distincte a unei societăți sau grupă socială în termeni spirituali, materiali, intelectuali sau emoționali".*[8] Este ceea ce ne propunem de a cultiva cunoașterea realităților vieții rromilor, având convinegerea că doar prin cunoaștere putem identifica soluțiile pentru crearea unei vieți sociale caracterizate prin armonie, înțelegere și toleranță.

Chiar dacă, în prezent, în comunitățile de rromi, unele practici, obiceiuri, cutume nu mai sunt de actualitate, acestea încă mai influenţează modul comportamental precum şi modul decizional al membrilor comunităţii, fie ea şi netradiţională.

Viața rromilor tradiționali, se concentrează în jurul unui set de norme, interdicţii, superstiţii, credinţe și norme comportamentale transmise din generaţie în generaţie, reflectând de fapt o filozofie de viaţă numită Rromanipen.

Dacă, de exemplu în cultura tradiţională a unor popoare, reperul fundamental este Soarele, factor călăuzitor în viaţa de zi cu zi, viața rromilor tradiționali, se concentrează în jurul a patru norme esenţiale care formează o adevărată filozofie de viaţă, pe care etnografia şi lingvistica rromă o numeşte **Romanipen**: ***pativ***, ***baxt*** (***puritate***, noroc) ; planul terestru cu componentele: ***phralipen*** (fraternitate) şi dihotomia dintre ***"uźipen"***- puritate, curăţenie, ***"maxrime"*** – impur, spurcat. Dacă în cultura hinduistă întâlnim opoziția dintre Shuci și Ashuci (pur-impur), la rromi viața se structurează în jurul conceptului de pur (UJO), în opoziție cu spurcat (MAHRIME). ***Pakiv***, provine din verbul *pakel* – a crede, reflectă cedinţa în Dumnezeu, dar şi credinţa în valorile pomovate de comunitate şi respectarea acestora.[9] Lipsa credinţei este o ruşine, fapt care ar dezonora familia din care provii. Prin *"pakiv"* se promovează valorile cutumiare ale comunităţii ce trebuiesc respectate şi promovate: respectul, onoarea, credinţa, ruşinea. Dacă într-o familie actuală copii sunt atenţionaţi cu expresia de genul - *Atenţie! Nu este bine,* rromii tradiţiomali folosesc expresia- *Atenţie, este ruşine*. Teama de ruşine devine factor reglator al comportamentului într-o comunitate, generând raportare la valori cu adevărat morale. *"Întreaga filosofie de viaţa a*

[8] Achim Mihu, *Antropologia Culturală*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.
[9] Grigore Delia, *Curs de antropologie şi floclor: introducere în studiul elementelor de cultură tradiţională ale identităţii contemporane*, Credis, București, 2001;

culturii tradiţionale a romilor se bazeaza pe opoziţia pur "uźo", puritatea rituală reprezentand respectarea ordinii şi armoniei universale prin conformarea la model, "maxrime", murdar / spurcat, fiind impuritatea rituală, devierea de la model, deci ruperea echilibrului intracomunitar prestabilit printr-o serie de legi de comportament şi conduită, a căror valabilitate a fost îndelung verificată".[10]

Baxt – principiu care reflectă un cult pentru noroc, șansă pe care a pot avea doar cei care respectă normele specifice comunității. Norocul vine de la Dumnezeu, dovadă a dragostei, pe care o are față de cei care respectă normele rromanpen, fiind și starea materială foarte bună. Poate așa se explică aplecarea spre misticism, tot o reflecție a unei religii vechi, și utilizarea ca urare principală a formulei *"Te si tut baxt!" – Să ai noroc*!.

Phralipen reflectă o valoare fundamentală vieții în comuniune a rromilor întreaga comunitate fiiind de fapt o mare familie. În cadrul comunității există relații de respect și de ajutor reciproc. La marile evenimente ale comunității- botez, nuntă, moarte, în situații de suferință, exemplu-pe patul spitalului – întreaga comunitate este prezentă.

Și astăzi, în comunitățile tradiționale de rromi, un rol important în gestionarea relațiilor dintre membrii comunității, respectiv de respectare a normelor/valorilor specifice, îl are tribunalul tradițional, forat din oameni bătrâni și înțelepți – nivel la care au ajuns în urma unei vieți responsabile, cu copiii și nepoți, cu o stare materială foarte bună - Kriss rromani. Problemele care apar între membrii comunității se rezolvă în interiorul comunității se rezolvă de către acest tribunal- desigur ne referim la cazuri rezolvabile ce țin de încălcarea de norme de conviețuire, de păstratrea purității. Nu sunt supuse rezolvării problemele dintre un rrom al comunității și o persoană din afara comunității. Hotărârea se ia prin consens, măsurile reparatorii au un caracter compensatoriu, plata în bani. Reconcilierea se manifestă printr-o masă de împăcare. Această modalitate de rezolvare a care reflectă și cultul pentru oamenii bătrâni. Dacă comunitatea nu este mulţumită de răspunsul dat de judecători, comunitatea cunoscând adevărul, sau dacă soluția dată nu aduce pacea existând chiar risul unuiconflict major, o femeie bătrână din comunitate poate spurca judecata prin "*punerea poalelor în brâu*",[11] astfel că judecata se anulează și se reia prin chemarea altor judecători.

---

[10] Ibidem; Sarau, Gheorghe, Ghidul mediatorului şcolar, Bucureşti 2011.

[11] *De remarcat rolul pe care femeia bătrână îl are în comunitatea tradiţională. Chibzuirea, înțelepciunea unei* ***phuri daj*** *poate rezolva un conflict grav într-un mod foarte eficient. Femeia bătrână participă la judecăți având rol nu doar de spectator ci de reglator al procesului de judecată – în situații în care se consideră că există riscul unei nedreptăți, aceasta poate ridica fusta sau simulează acest fapt ca o amenințare cu impurificarea. Dacă totuși se întâmplă acest lucru, atunci cel spurcat are parte de disprețul comunității fiind considerat impur.*

Menținerea normelor, valorilor specifice se realizează și din perspectiva religiei. Rromii tradiționali cred în reprezentarea binelui – DEL și reprezentant al răului – BENG. Atitudinea este una constativă ca o reflecție a opoziției PUR-IMPUR. Rugăciunile sunt de felul: O *Del si baro! Devla, na mai mundar ma!*/ Doamne nu mă omorî! sau *Te Del tut bacht o Del!*/ Să-ți dea Domnul noroc!

Pentru rromii tradiționali, prezentul este cheia armoniei, trecutul de suferință nu mai este important pentru că oricum s-a consumat – poate nu este exclusă reticenţa de a aduce amintirea trecutului să se datoreze şi unui trecut caracterizat prin stigmatizare. De exemplu, deportarea romilor în Transnistria, în aniii celui de-al dilea război mondial, a afectat profund mentalul colectiv la romi. Mărturiile supravieţuitorilor sunt greu de obţinut, tocmai din refuzul de a readuce în prezent amintiri dureroase, poate şi cu teama ca acestea să nu se repete. Istoria tragică pe care au cunoscut-o, o caracteristică de fapt a trecutului acestui popor, romii şi-au dezvoltat o adevărată strategie a supravieţuirii- *„mulţumim lui Dumnezeu că am scăpat", „Dumnezeu şi Maica Domnului, pupaiaş tălpile, ne-a păzit şi ne-a scăpat".*[12] Memoria Bugului, din păcate nu a pierit, există şi trezeşte teamă , reţinere şi chiar ruşinea de asumare identităţii etnice: *„de multe ori nu am spus că sunt ţigan, de ce să spun, să mă facă prost şi hoţ şi că nu-mi place munca?", „de ce să spun că sunt ţigancă, ca să mă ducă la Bug? Aşa mi-a spus bunica, că-i mai bine să nu spun!", „de ce să-l învăţ ţigăneşte, să aibă accent, să râdă românii de el, nu vezi ce frumos e, zici că-i român, n-are nevoie să ştie ţigăneşte"*[13].

Dumnezeu este prezent în numeroase sintagme. El este reprezentat în expresiile cotidiene de rămas bun – *mergi cu Dumnezeu, rămâi cu Dumnezeu*- , în expresii ale politeţii cutumiare – mănâncă cu Dumnezeu- în expresii care reflectă înalte forme de respect - *îţi sărut picioarele*, spune un rom, *nu sunt ale lui Dumnezeu*, i se răspunde.

În spiritul opoziţiei pur/impur, curat/murdar, este abordat şi momentul morţii. În general, nu se vorbeşte despre moarte, este un subiect interzis în mod tacit - *să nu vorbeşti despre moarte că te va căuta.*

Seara în curtea celui decedat se face un foc mare, în acest foc sunt arse perne, pături, haine care au fost ale celui care a murit, iar pe lângă foc stau cei care au venit la priveghi şi spun povesti despre cel decedat, experienţe avute cu el, se povesteşte modul de viaţă a celui

[12] Sintagme repetate mereu de supravieţuitorii deportării.

[13]Delia Grigore, Mihai Neacşu, Adrian-Nicolae Furtună, *RROMII...ÎN CĂUTAREA STIMEI DE SINE,* Bucureşti: Vanemonde, 2007, (Material relizat cu sprijinul UNICEF), p.22

decedat. Toată comunitatea vine la priveghi şi înmormântare chiar dacă nu se înţelegeau cu cel decedat. După înmormântare toţi cei prezenti sunt invitaţi să participe la pomana decedatului, unde se dă mancare şi băutura în cinstea celui înmormantat. Numele decedatului nu va fi rostit niciodată, deoarece, în credinţa romă acest fapt ar putea provoca întoarcerea sufletului acestuia, care va lua pe cineva din familie.

În relaţia cu Dumnezeu, rromii o venerează mai ales pe *Fecioara Maria*. Cea mai importantă sărbătoare a rromilor căldărari este ziua de *8 septembrie*, naşterea Sfintei Marii, zi de mare pelerinaj. Credinţa specială a rromilor în Fecioara Maria poate avea şi o explicaţie suplimentară: punerea Ei în relaţie cu zeiţa mamă venerată de pre-arienii din India. De altfel, în acelaşi spirit al divinizării mamei sacre, rromii au o veneraţie specială pentru sfinte, mai mare decât pentru sfinţi, fapt demonstrat şi de alte două mari pelerinaje: cel al rromilor din Apusul Europei la Sf. Sara (Franţa - Camargue, 24-25 mai) şi cel al rromilor ortodocşi din România (dar nu numai ortodocşi şi nu numai din România) la moaştele Sf. Paraschiva (Iaşi, 14 octombrie).

Mărturie de folclor rom, în care Dumnezeu este invocat şi reflectată chiar taina euharistică:

Ce e, Doamne, în potir,
În potirul de argint?
E sângele Domnului
Şi spicul grâului,
Şi chipul Domnului.

Interesant obiceiul întâlnit la romii gabori (romi din Ardeal, numiţi aşa din perspectiva apartenenţei de neam. Sunt vorbitori de grai căldărăresc), de a transmite din generaţie în generaţie ca simbol al purităţii şi onoarei un pocal de argint – *tahtaj, simbol al potirului sacru în care se află sângele lui Hristos, de fapt viaţa.*

O dovadă importantă privind credința în forța creatoare dar și distrugătoare a cuvântului rostit este credința rromilor în jurământ – *SOLAX*- și în blestem – *ARMAN*. Blestem ritual căldărăresc referitor la relele care ar trebui să se abată asupra romului care îşi uită şi îşi reneagă identitatea etnică:

Cine-şi uită tatăl
Bate-l Doamne în fiecare zi,
Cine uită că e rom
Lasă-l Doamne tot pe drum

Alungat, nefericit,
De râsul romilor.
Cine spune că-i gadjo,
Dacă-i mai alb la faţă,
Lasă-l Doamne bolnav,
Ochii să-i ardă,
Părul să-i cadă,
Picioarele să i se strâmbe,
Moartea să-i vină în casă.

Pentru rromii tradiționali, **familia** are o valoare fundamentală, în cadrul căreia se manifestă solidaritatea şi structura educaţională care asigură siguranţa socială şi protecţia individului. Tocmai de aceea atenția considerabilă care se acordă întemeierii familiei, întemeiere care nu se poate realiza decât sub semnul purității protagoniștilor. Puritatea fizică reflectă puritatea spirituală, sufletească, cinstea și jertfa față de familia întemeiată. Căsătoria tradiţională se realizează doar prin consensul celor două familii, în cadrul neamului (este vorba de apartenenţa rromilor tradiţionali, la un neam şi după criteriul socio-ocupaţional - căldărari, ursari, spoitori, etc.). Căsătoria tinerilor instituie obligaţii de ordin ritualic, economic şi de solidaritate în spiritul frăţiei, fiind o alianţă pentru întreaga viaţă între cele două familii, relaţia de încuscrire fiind la fel de puternică precum aceea de sânge. Așa-numitul „preţ al miresei”, suma de bani plătită fetei de către familia mirelui, reprezintă, de fapt, o plată pentru puritatea fetei, virginitatea având caracter de sacrament, banii fiind folosiţi pentru familia nou întemeiată sau păstrată până la momentul în care au maturitatea necesară pentru a fi folosiţi cu chibzuinţă. Scopul fundamental al familiei este naşterea şi creşterea copiilor. Aşa se poate explica şi rolul excepţional al femeii rrome în cadrul familiei, ca simbol al purităţii sufleteşti şi trupeşti. Astfel, tânăra intrată în casa socrilor trebuie să dea ascultare capului familiei, să ofere respect şi onoare socrilor să-şi crească şi să-şi educe copiii în spiritul normelor tradiţionale.

Căsătoria propriu-zisă, presupune parcurgerea unor etape preliminarii, cu caracter iniţiatic. Cererea în căsătorie, o face părinţii băiatului venind la părinţii fetei şi înţelegându-se la preţ pentru mireasă. Aşa-numitul “*preţ al miresei*”, înseamnă recunoaşterea valorii/purităţii fetei şi a aportului ei material în familie. Încă de când sunt foarte mici, părinţii copiilor se înţeleg între ei pentru căsătoria copiilor lor. Daca unul dintre copii, se răzgândeşte atunci consecinţele le va suporta familia respectivului. Părinţii copiilor vor discuta despre zestrea

care trebuie dată de părinţii fetei - mobilă, veselă, un numar mare de fuste, bluze, batice, covoare, perini etc., iar părinţii băiatului trebuie să dea şi ei la rândul lor aur, *"5 bucăţi de galbeni",* sau "*cocoşei*", cum le mai spun romii. Când familia băiatului vine să peţească fata, trebuie să aducă daruri pentru viitoarea noră: haine, încălţăminte. Când se face peţitul, nu este obligatoriu ca fata să se mute în casa băiatului dacă este prea mică, iar dacă se mută va fi luată de soacră şi învăţată să gătească, să spele, să facă curat. Nora va dormi cu soacra sau cu surorile băiatului până când aceasta va împlini vârsta de 14/15 ani.[14]

Când are loc căsătoria, la rromii tradiționali în limba maternă se folosește termenul „*pokinel"* – a plăti și nu „*bikinel"* – a vinde. Așadar termenul *pokinel* are un sens conotativ, însemnând a prețui a pune valoare, a valoriza, **a aprecia fata şi familia acesteia care a respectat puritatea.** Încălcarea acestor legi cutumiare înseamnă crimă, jignire gravă aduse comunităţii şi familiei, urmarea finnd chiar excluderea celui în cauză din comunitate, mai gravă chiar decât moartea. Conservarea normelor, devine un factor de control cutumiar şi de protecţie a coeziunii comunitare.

Raportat la ansamblul obiceiurilor specifice comunităţilor tradiţionale de romi, considerăm că momentul căsătoriei este cel mai important eveniment din viaţa unei familii. Părinţii se încuscresc chiar de când copiii lor sunt mici - *Fata şi băiatul sunt sortiţi unul altuia de la naştere, iar viitoarea mireasă e lăsată în casa soacrei din adolescenţă, ca să se obişnuiască cu noua familie.* [15]

În prezent chiar dacă actul cununiei implică şi o dimensiune religioasă, prin oficierea cununiei religioase, în unele comunităţi de rromi, mai ales de căldărari, se mai practică un jurământ de căsătorie tipic tradițional. Jurământul are loc în ziua nunții și se desfășoară în fața invitaților. Astfel, în fața tinerilor se pune o nicovală și un ciocan, pe ele se așează o bucată de slănină iar pe aceasta sare și pâine. Băiatul o așează pe fată pe genunchii lui, apoi îi dă să guste pe rând din slănină, sare și pâine. Fata, la rândul ei, face același lucru și-și jură împreună credință. Un alt obicei, este de a pune în brațele tinerei mirese, un copil mic pentru ca ea să fie norocoasă să nască copii mulţi şi sănătoşi.

După nuntă, reponsabilitatea pentru bunul mers al căsniciei aparţine întregii familii a băiatului. Dacă familia fetei constată că aceasta este tratată necorespunzător, are dreptul să ceară întrunirea kris-ului (a tribunalului de judecată tradiţională), pentru a găsi o rezolvare la

[14] Reguli prezentate de bătrânul rrom Ion zis Geambaşul din localitatea Catanele (**Mărturie oferită de prof. Căldăraru Marius, jud.Olt)**

[15] Datele au fost culese din comunităţi tradiţionale de romi, din jud.Olt, de la femeile bătrâne: Căldăraru Maria si Adam Garofiţa. (**Mărturie oferită de prof. Căldăraru Marius, jud.Olt)**

această problemă. În general despărţirile sunt extrem de rare la romii tradiţionali. Dacă totuşi se întâmplă, despărţirea trebuie supusă aprobării kris-ului, care decide compensaţia care trebuie plătită de soţ pentru întreţinerea soţiei şi a copiilor dup divorţ, indiferent dacă este vinovat sau nu.

Aceaste practici demonstrează răspunderea totală şi continuă pe care o are bărbatul faţă de familia sa,depăşind limitele convieţuirii.

Primul lucru pe care-l face nora "***i bori***" atunci când ea realizează că a rămas însărcinată este să o anunţe pe soacră că ea a devenit spurcată "*maxrime" ,* iar soacra îşi va anunţa bărbatul, fiul şi apoi comunitatea. Este ruşine -"*laʒavipen"*- ca nora să discute despre sarcină cu soţul ei, ea va discuta despre sarcină doar cu soacra şi cu mamele din comunitate. Dacă nora nu are soacră, fie că aceasta a decedat, trăieşte într-o altă comunitate sau este plecată în sat, ea va vorbi despre sarcină cu cea mai vârstnică dintre mătuşile bărbatului. Dacă nici acestea, din diferite motive nu se găsesc, anunţul cum că nora este însărcinată îl va face mama acesteia.

Importanţa deosebită a copilului în cadrul comunităţii este reflectată şi de numeroasele rituri de protecţie care înconjoară **naşterea, botezul**, şi viaţa întreagă a copilului. Interesant că dacă într-o comunitate tradiţională se întâmplă să fie copii orfani aceştia sunt imediat adoptaţi de comunitate, consideraţi a fi fraţi buni. Se poate afirma că într-o familie tradiţională, copiii alături de bătrânii sunt adevăraţi sfinţi ai familiei. Încă din primele clipe în care noul născut apare pe lume, există o serie de credinţe, superstiţii, practici, interdicţii prin care i se pregăteşte copilului un destin cât mai uşor, cu multe realizări şi puţine eşecuri. Există în mentalul colectiv convingerea că romii au o relaţie specială cu lumea nevăzută, magică, misterioasă, având astfel „harul", de a descânta, de a citi în stele şi ghici în palmă. În acest sens, un rol important îl au ursitoarele- nou născutul să ajungă meşter mare dacă este băiat, iar dacă este fată, sa fie noră cât mai bună, vrednică şi supusă. Pentru ca noul născut să aibă un destin cât mai bun, trebuie să respecte o serie de obiceiuri. Pentru ca sufletul copilului să nu fie furat de către diavol, copilul nu se lasă singur în cameră şi i se pune lângă acesta, dacă femeia părăseşte camera, o mătură sau un pai de mătură. În seara dinaintea botezului, tatăl copilului merge la bătrânii din comunitate şi îi cinsteşte cu vin. Dacă într-o zi, în aceeaşi cristelniţă (cazan), au fost botezaţi doi sau mai mulţi copii, ei devin fraţi şi dacă sunt băiat şi fată nu au voie să se căsătorească. Acum copilul botezat se deoache uşor şi de câte ori se deoache i se spune un descântec:

Fugi moroaică

Fugi strigoaică

Din osânză
Din pielea capului
Din faţa obrazului
Din mâini şi picioare
Din toate chiotoarele
Că cine a deocheat a murit
Cine n-a deocheat a trăit
De oi fi deocheat de o fată mare
Să-i cadă cosiţele
Să rămâie lumea de ea cheală
Cum s-a mirat ea de ... (numele copilului)
De-o fi deocheat de femeie
Să-i crape ţâţele
Să-i curgă laptele
Să-i moară pruncul de foame
Să mire lume de ea
Cum s-a mirat ea de...
De-o fi deocheat de voinic
Să-i crape boaşele
Să-i curgă rina din ele
Să mire lumea de el
Cum s-a mirat el de...
Iar copilul să rămâie
Luminat şi strecurat
Ca Maica Precesta,

apoi, se suflă peste el de trei ori semn al îndepărtării răului, al deochiului. Descântecul trebuie plătit de mama copilului ca el să aibă leac.[16]

În ansamblul ritualurilor de protecţie a nou-născutului, se practcă şi furatul acestuia, mai ales dacă este un copil bolnăvicios. Astfel, la vârsta de un an, sărbătoritului i se organizează o petrecere la care sunt invitaţi copiii vecinilor, rudele apropiate şi nu în ultimul rând, naşii. Toată lumea care vine trebuie să-i aducă copilului un dar, iar naşii trebuie să aducă un ban de

[16] Acest descântec a fost cules de dl.Căldăraru Marius, profesor de limba şi istoria romilor, consilier general în Ministerul Educaţiei, de la bătrâni căldărari din Caracal

aur sau argint, care va fi pus copilului cu fir roşu la gât. În timpul petrecerii, când părinţii nu sunt atenţi, copilul va fi furat şi dus acasă la cel care l-a furat, unde i se va spune *„copilul meu”*. Se spune că acest ritual are loc pentru ca acela ce va fi furat să nu fie furat de duhurile necurate sau de negăsit de acestea, mai ales când copilul este mai bolnăvicios.

Pentru ca cel ce a fost furat să fie înapoiat părinţilor, aceştia trebuie să ofere o recompensă celui ce l-a furat şi să meargă la acesta acasă pentru a-şi recupera copilul. De asemenea, există obiceiul ca nou - născutul să fie dat pe fereastră, în situaţii de probleme de sănătate, astfel: mama dă copilul pe fereastră, pune în faşă şi o ceapă (plantă cu proprietăţi magice, de izgonire a răului), unei mame care are copii sănătoşi. Ritualul se face de 3 ori, astfel că mama care primeşte copilul pe fereastră este coonsiderată o a doua mamă a nou născutului. Acest ritual s-a realizat şi în familia subsemnatului, pentru fratele cel mic, născut cu probleme grave de sănătate şi ca soluţie s-a procedat şi la acest ritual (copilul a crescut sănătos, dar nu în urma acestui ritual, în prezent având meseria de magistrat).

Familia se îngrijeşte de organizarea petrecerii de botez a copilului invitând membrii comunităţii la tată acasă. La poarta familiei se face un foc, semn al purificării absolute de care necuratul nu poate trece deoarece sufletul copilului ar putea fi furat de necurat înainte de botez.

În trecut, ritualul botezului se desfăşura după ce copilul primea binecuvântarea celui mai bătrân din bărbaţii comunităţii. Botezul se făcea la o răscruce de drumuri sau la o apă curgătoare în jurul unui foc "*bolimos e jagago*" presupunea trecerea de trei ori a copilului din braţele tatălui în braţele naşului şi invers, în scopul purificării lui prin foc (*în mitologia hinduistă Agni, zeul focului are rolul de a purifica trupul şi implicit sufletul...*). Bătrânul comunităţii ridică un pahar cu vin şi ciocneşte cu naşul urându-i bun venit în comunitate finului acestuia, practic urarea vine din partea întregii comunităţi, prin intermediul bătrânului. Se adresează urări atât naşilor cât şi părinţilor: să fie sănătos "*te sas sasto-vesto*" (să fie norocos), "*te şi les baxt*" (să aibe bani şi viaţă lungă), "*te şi les love but vi but bersa*".

Proverbe rome reflectă importanţa familie, a copilului ca factor de stabilire a echilibrului într-o comunitate: „*But chave, but baxt*”- Mulţi copii, mult noroc, *„Nane chave, nane baxt”* -N-ai copii, n-ai noroc. ...

INTERDICŢII , OBICEIURI, RAPORTATE LA MISTICA PURITĂŢII [17]

„ **Bărbaţii nu au voie:**

[17] Gheroghe Sarău, Elena Radu, “Ghidul Mediatorului şcolar”, Editura Vanemonde, Bucureşti, 2011.

- să se înfăţişeze fără haină în faţa bătrânilor.Nu au voie să apară nici cu capul descoperit,
- să discute probleme delicate în prezenţa femeilor, ci doar în sfatul bărbaţilor,
- să pună naş fară acordul tatălui sau bunicului.

Femeile nu au voie:

- să salute un bărbat, chiar dacă le este musafir. Răspund la salut, dar nu cu privirea spre acesta,
- să dea mâna cu un bărbat,
- să se sărute cu un bărbat cunoscut sau necunoscut,
- să meargă alături de bărbat ori înaintea acestuia – se constată că într-o familie tradiţională, bărbatul merge întotdeauna în faţa femeii. În mentalul majoritar, impresia imediată care se formează este aceea că femeia rromă are o poziţie marginală de inferioritate. Realitatea este diferită, în sensul că, garantul valorii şi purităţii unei familii îl confer femeia, datoria bărbatului fiind de protector al femeii şi implicit al familiei. Femeia rromă tradiţională, nu va spune niciodată „soţul meu", ci „omul meu", cu conotaţii complexe de jertfă şi dragoste. La fel şi bărbaţii spun: „femeia mea" şi nu „soţia mea",
- să lepede acoperământul de pe cap, baticul pe cap fiind semn pentru femeia măritată,
- la petreceri, la ceremonii de familie, la festivităţi, femeile stau separat de bărbaţi, dar cu faţa spre aceştia,
- la serbări de familie, ale comunităţii rrome tradiţionale etc., femeile dansează cu femei, iar bărbaţii cu bărbaţi,
- la ceremonii, femeile îi servesc la masă mai întâi pe bărbaţii din celelalte încăperi şi numai după aceea se aşează şi ele, în încăperile destinate femeilor, ca să servească masa,
- femeile în vârstă dau indicaţii celor tinere ori viitoarelor mirese,
- femeile în vârstă (ce sunt căsătorite ori văduve, dar respectabile) au dreptul să „spurce" o judecată nedreaptă făcută de kris – stabor, prin ridicarea fustei,
- femeile se ocupă de tot ceea ce ţine de casă, inclusiv de educaţia copiilor, iar bărbatul este responsabil cu relaţiile familiei, cu asigurarea bunăstării material,
- femeile lehuze nu au voie, timp de şase săptămâni de la naştere, să meargă la fântână şi să aducă apă, fiind considerate spurcate. La fel, ele nu au voie să atingă clanţa uşii, decât înfăşând mâna într-un şorţ, într-o bucată de pânză etc.,

- la lăutar, femeia nu lucrează, iar ca respect faţă de bărbatul ei lăutarii poartă ostentativ haina, ca respect în faţa comunităţii.

Valori

- familia este esenţa vieţii într-o comunitate tradiţională,
- sentimentul de solidaritate la nivelul familiei restrânse şi extinse este extraordinar de intens. Un bolnav internat în spital va fi însoţit şi „vegheat" de toate rudele,
- sentimentul de „frăţie" în cadrul neamului de rromi,
- respectul faţă de „om", în general,
- sentimentul dreptăţii, al îndreptăţirii celor loviţi, judecaţi ori acuzaţi pe nedrept, sentiment de milă şi compasiune reale- Între rromi circulă o zicală, *„Un gadjeu va trăi întotdeauna bine printr rromi, dar un rrom, niciodatănu va trăi bine printre gadjei",*
- sentiment de recunoştinţă faţă de cei care se poartă uman cu ei,
- credinţa că trecutul se poate repeta, mai ales cel de suferinţă, dacă este reamintit,
- între „baxt" (noroc) şi „sastipen" (sănătate) mai important este norocul(baxt), având noroc ai de toate ca o dovadă a dragostei lui Del, implicit ca dovadă a purităţii,
- respectul, cinstea, onoarea (toate reunite în cuvântul rrom ***patîv***) sunt primordiale între rromi,
- aurul are valoare de reprezentare (el este moştenit şi transmis de la mamă la fiică, de la soacră la noră) şi nu este vândut pentru existenţa de zi cu zi, decât în situaţii rare ce ţin de necazuri foarte mari (boală, moarte). Constituie, aşadar, o mare jignire să îndemnăm pe cineva să-şi vândă aurul pentru a-şi acoperi nevoile materiale.
- coloristica iubită de rromi: roşu, galben, albastru, verde, portocaliu.[18]

Clasificarea **neamurilor de rromi** este expusă riscurilor de interpretare. Preeocupări în acest sens au existat la mulţi cercetători români: Mihail Kogălniceanu, Octav Lecca, C.P. Şerboianu, George Potra, Ion Chelcea, care au încercat să realizeze un tablou clar al neamurilor de romi din spaţiul românesc.

Pornind de la criteriile de clasificare propuse de Ion Chelcea, prof.univ.dr. Sarău Gheorghe şi sociologul rom Nicolae Gheorghe au realizat o clasificare după şapte criterii:

Criteriul istorico-juridic. Se referă la perioada robiei, o perioadă care s-a întins pe o durată de aproape cinci veacuri. În perioada robiei distingem următoarele categorii de robi, pe care în

epocă, puteau fi numite neamuri: romii robi ai domnitorului sau ai statului; romii robi ai mănăstirilor sau ai bisericilor; romii robi ai boierilor, care aveau să devină cei mai numeroşi.

Criteriul de stabilitate. Se referă la modul de viaţă al romilor, nomad sau sedentar. Dacă în perioada robiei, din secolul al XVIII-lea şi secolul al XIX-lea asistăm la un proces de sedentarizare a romilor, după dezrobire în starea de confuzie apărută mulţi dintre foştii robi au revenit la modul de viaţă nomad.

Criteriul ocupaţional. Reprezentativ pentru a departaja neamurile de romi, în funcţie de meşeteşugul practicat. În perioada interbelică, C.P.Şerboianu a prezentat un evantai de meserii ale romilor, rezultând existenţa a numeroase neamuri de romi, însă prezentarea folosită nu a avut la bază criterii organice, fiind lipsite totuși de logică.

Criteriul aculturării. Se referă la influenţele culturale şi lingvistice pe care romii le-au adoptat de la populaţiile majoritare cu care s-au aflat în contact, sau pe lângă care s-au aculturat. Dacă în Ţara Românească şi în Moldova, romii s-au grupat, preponderant pe lângă populaţia românească majoritară, în acest sens fiind influenţaţi sau aculturaţi, în Transilvania situaţia a fost cu totul diferită, întrucât, pe lângă populaţia românească majoritară, existau încă două comunităţi numeroase – maghiară şi săsească/ şvabă – fapt care a condus la nuanţări mai cu seamă de natură lingvistică. În Transilvania, se vorbea de trei ramificaţii ale limbii romani, reprezentate de dialectele: maghiar-rom, sas-rom, valah-rom . Evident, extrapolând şi în alte comunităţi minoritare din România, pot fi identificaţi şi romi-sârbeşti, romi-ucraineni, romi-turceşti (mahomedani). Fenomenul aculturării îmbracă uneori un caracter conjuctural, chiar anecdotic – romi care sărbătoreau pe rând Paştele catolic şi Paştele ortodox.

Criteriul istorico-geografic. După provincia istorică în care trăiesc, romii pot fi numiţi: regăţeni,moldoveni, ardeleni, bănăţeni, olteni, dobrogeni.

Criteriul conştiinţei apartenenţei de neam pe bază de rudenie. Potrivit criteriului "de sânge" romii se grupează în neamuri care se numesc după numele unui strămoş: Gaborii, Ioneştii, Modoranii, Danceştii, Pituleştii etc.

Criteriul socio-lingvistic. Din perspectivă lingvistică principalele neamuri de romi din România sunt: vătraşii, căldărarii, ursarii, spoitorii.

- *Romii vătraşi* provin din romii nomazi, care au fost supuşi sedentarizării şi asimilării. A fost un process îndelungat şi constatat şi de către un promoter al emancipării romilor în secolul al XIX-lea, Mihail Kogălniceanu, care în 1837 în Revista "Propăşirea" arăta că "*în Valahia şi în Moldova sunt mulţi aţigani care nu îşi mai vorbesc limba*". Romii vătraşi sunt cei care şi-au pierdut identitatea de limbă.

- *Romii căldărari* – au un mod de viaţă nomad cunoscuţi ca foarte buni meşteşugari şi purtători ai valorilor culturale specifice poporului rom. În graiul căldărăresc se păstrează multe cuvinte de influenţă greacă şi mai puţin turcă, fapt ce ne conduce la idea că aceştia au coabitat cu populaţia greacă mai mult timp decât cu cea turcă.
- *Romii ursari* sunt atestaţi la puţin timp după atestarea de la Muntele Athos. Practicarea ursăritului depăşea stadiul de simplu spectacol de circ. Ursul, era considerat un strămoş totemic, simbol al puterii şi fertilităţii, animal htonian cu virtuţi multiple. Astfel, avea rol apotropaic – de protecţie a casei şi a pământurilor, iniţiatică de fertilizare şi de fecundizare, taumaturgică – călcătura ursului vindeca de iele, de sperietură, de deochi, de farmece, de cununii legate şi de alte boli.

În procesul de afirmare a identităţii rrome şi a efortului de demontare a prejudecăţilor şi stereotipurilor rasiale faţă de rromi, este esenţial să se realizeze o reconsiderare a valorilor culturale şi spirituale ale acestui popor, cu efecte pozitive atât în recâştigarea demnităţii etnice şi a memoriei trecutului pentru etnicii romi, precum şi a anulării clişeelor de imagine şi de gândire faţă de etnia rromă.

O caracteristică fundamentală a existenţei rromilor, este lupta pentru supravieţuire, ceea ce implică o latură tragică. Interesant este faptul că trecutul acestui popor se caracterizează prin supravieţuirea, de-a lungul secolelor, a unor trăsături şi caracteristici culturale specifice, care, fără îndoială, au rădăcini în India, lingvistica istorică demonstrând cu prisosinţă, încă de acum câteva veacuri, acest adevăr fundamental.[19] Absenţa izvoarelor istorice scrise, creează tendinţa de a compara trecutul poporului rrom cu cel al poporului evreu, în ceea ce priveşte vicisitudinile pe care aceste popoare le-au cunoscut de-a lungul timpului. Pentru evrei, popor al cărţii, este uşor de realizat un traseu istoric. În ceea ce îi priveşte pe rromi, situaţia este total diferită, deoarece pentru aproximativ jumătate din istoria lor există puţine mărturii scrise, care să ateste un trecut sigur milenar. Mărturiile scrise păstrate, mai ales din momentul în care rromii îşi fac apariţia în Europa Centrală şi Occidentală, relevă o serie de măsuri cu caracter discriminatoriu, chiar exterminatoriu. Putem afirma că, din momentul prezenţei în aceste spaţii ale Europei, istoria rromilor se caracterizează printr-un pogrom continuu, care atinge apogeul la mijlocul sec.al XX-lea, perioada "de glorie" pentru punerea în aplicare a principiului "determinismul biologic".

[19] Gheorghe Sarău, Rromii, India şi limba rromani, [Colecţia "Biblioteca rromă", nr. 4], Bucureşti: Editura Kriterion, 1998.

În mod inevitabil, absența mărturiilor scrise a determinat apariția unor ipoteze și legende care încearcă să explice aspecte privind originea și modul de viață al rromilor. Caracterul tragic reflectat de acestea este evident. Astfel, la mijlocul sec.al XX-lea, *Donald Kenrick*, cunocut rromist, a cules o legendă, de la un rrom bulgar, pe nume *Ali Ceauşev*, rrom coşniţar din localitatea Şumen (Bulgaria), despre dispersarea rromilor în trei părţi ale lumii, înainte ca aceştia să fi ajuns în Imperiul Bizantin. [20] Fideli principiului că în orice legendă se află şi un element de adevăr istoric, nu putem să nu remarcăm faptul că în mentalul colectiv rrom s-au păstrat amintiri privind originea indiană dar probabil şi o cauză a migraţiei-dislocarea din India a unor populaţii de indieni, strămoşi ai rromilor de azi, fapt care a implicat o dimensiune tragică. Legende care reflectă că asupra rromilor planează o pedeapsă divină datorată fărădelegilor săvârşite de strămoşi în vremuri de demult: participarea unui ţigan la crucificarea Mântuitorului Iisus Hristos [21]; descendenţii egiptenilor care i-au urmărit

[20] Gheorghe Sarău, Rromii. Incursiune în istoria şi limba lor, p. 9, Editura SIGMA, 2009; Gheorghe Sarău, Grigore Delia, Istorie şi tradiţii rrome,p. 7-8 Editorul materialului: Organizaţia Salvaţi Copii, iunie 2006. Notă: Legenda menţionată a fost publicată de Donald Kenrick în lucrarea The Destiny of Europe's Gypsies, reprodusă în limba rromani, în Bibaxtale berša. Traducerea a fost efectuată de Profesor Doctor în filologie Gheorghe Sarău. Legenda are următorul conţinut: "*Aveam un împărat mare, un rrom. El era prinţul nostru. Era padişahul nostru. rromii locuiau pe-atunci cu toţii laolaltă într-o ţară, într-un vilaiet bun. Numele acestui vilaiet era Sindh... Aceasta era o ţară curată (frumoasă). Găseai acolo multă fericire şi multă bucurie. Toţi o duceau bine. Numele împăratului nostru era Maramengro Dev. El mai avea doi fraţi. Numele lor erau Romano şi Singan. Toate bune şi frumoase, dar se întâmplă un mare război. Musulmanii l-au făcut. Soldaţii au distrus ţara rromilor. Au pârjolit pământul. Toţi rromii au fugit din ţara lor... Cei trei fraţi şi-au purtat oamenii* pe drumuri îndepărtate. Unii au mers în Arabia, unii în Armenia şi alţii în Bizanţ. În acele ţări au devenit săraci".

[21] Legenda provine din sudul Dunării şi a fost culeasă de sociologul francez Jean-Pierre Liégeois: *Atunci când - spune legenda Iisus Nazarineanul a fost predat temincerilor romani pentru a fi răstignit pe cruce, doi soldaţi s-au adresat unui fierar evreu, poruncindu-i să confecţioneze de îndată patru piroane. Fierarul, un evreu bătrân, înţelegând despre ce este vorba, a refuzat. Furioşi, soldaţii, i-au ars barba şi l-au străpuns cu lancea. Apoi au cerut acelaşi lucru unui alt fierar, şi el evreu. În momentul în care acesta se pregătea să se apuce de treabă, a auzit vocea fierarului muribund, care-i spunea: "Aria, nu face piroanele, sunt pentru unul din neamul nostru. Este un om nevinovat." Fierarul s-a oprit din lucru şi soldaţii l-au străpuns şi pe el cu lancea. Atunci, ieşind din incinta Ierusalimului, soldaţii au întâlnit un ţigan care tocmai îşi ridicase cortul şi îşi instalase nicovala. Soldaţii i-au poruncit să confecţioneze cele patru piroane. Fierarul s-a aşezat pe treabă şi, în momentul în care se pregătea să înceapă cel de-al patrulea piron, unul din soldaţi i-a spus: "Mulţumesc, ţigane, cu aceste cuie îl vom răstigni pe Iisus, fiul Mariei". Dar, abia a terminat de pronunţat aceste cuvinte, şi s-au auzit vocile tremurătoare ale celor doi fierari asasinaţi, care-l rugau pe ţigan să nu facă piroanele. Soldaţii au fost atât de înspăimântaţi încât au fugit înainte ca al patrulea cui să fi fost terminat.Ţiganul a aşteptat ca pironul să se răcească, a vărsat apă pe el, dar acesta a continuat să rămână incandescent ca atunci când era ţinut cu cleştele în foc. Ţiganul a aruncat şi mai multă apă, dar cuiul a rămas arzând, ca şi când ar fi fost un corp viu şi sângerând. Îngrozit, a fugit. Când s-a oprit la miezul nopţii, a văzut la picioarele sale pironul scânteind. A vărsat peste el toată apa dintr-un puţ, a pus nisip, dar fierul nu a încetat să strălucească.Ţiganul pleca şi se oprea, dar cuiul continua să-l urmărească.....Iisus a fost răstignit numai cu trei cuie, picioarele sale aşezate unul peste celălalt, fiind străpunse de un singur piron. Al patrulea cui rătăceşte dintr-un colţ al lumii în altul. Şi, spune tot legenda, acest cui apare totdeauna în faţa corturilor descendenţilor omului care a făurit piroanele*

pe evreii lui Moise. Constatăm faptul că în mentalul colectiv, ca un răspuns la modul de viaţă atipic al rromilor faţă de normele societăţilor cu care au interacţionat, a apărut o nevoie de a atribui acestor „nenorociţi" nu numai un trecut enigmatic dar şi o conotaţie negativă, plasându-i pe rromi la limita dintre imaginar şi real. Aşa cum reiese şi din studiile cu caracter etnografic realizate în spaţiul românesc, imaginea rromilor apare ca rezultat al unor stereotipii şi prejudecăţi. Fără îndoială că motivul principal care a generat astfel de idei, teorii chiar fanteziste[22], legende, stereotipuri ale alterităţii reflectate şi de folclor, a fost frica de necunoscut care a format şi continuă să formeze produse ale imaginaţiei, tocmai din lipsa informaţiilor. În Persia începutului de Ev Mediu, identificăm texte care pot servi la încercarea de a explica motivele şi perioada migraţiei romilor. Menţionăm legenda muzicanţilor care se regăseşte în trei lucrări scrise la cca. 500 de ani după întâmplare [23]: *"O istorie despre regii pământului", scrisă de* Istoricul arab Hamza din Ispahan; poemul epic „*Şah Name"* (Cartea regilor), poem în 60.000 de versuri în care, Abul Kasim Mansur – celebrul Firdousi - povesteşte istoria Persiei; *„O istorie a umanităţii"*, scrisă pe la anul 1050 de Al-Ta alibi.

În nici un caz legenda nu poate constitui un reper absolut în explicarea originii poporului rrom. De remarcat faptul că povestea îi prezintă pe rromi ca pe o populaţie risipitoare, fără spirit de chibzuinţă, oameni fără nici un scop, blestemaţi probabil să fie incapabili să-şi poarte de grijă.

Cercetările istorice relevă o serie de evenimente militare, petrecute la cumpăna dintre milenii, care pot ajuta la aflarea adevărului istoric. De exemplu, există documente care atestă o serie de situaţii când locuitori din Nordul si Nord-Vestul Indiei au fost strămutaţi spre vest către Persia şi dincolo de aceasta [24]. Invazia arabă din secolul al VII-lea şi al VIII-lea [25], care

---

pentru răstignirea lui Iisus. Iar când pironul apare, ţiganii fug, ei aflându-se astfel, în continuă mişcare, negăsindu-şi locul nicăieri.

[22] Jean Alexandre Vaillant, colaborator al lui Mihail Kogălniceanu, a scris o carte- *Les Rômes: Histoire Vraie Des Vrais Bohémiens*- în care încerca să demonstreze că rromii au fondat cetatea eternă Roma, de aici rezultând şi similitudinile de nume, etnonim şi toponim.

[23] Angus Fraser, *Ţiganii*, p. 40-41, Editura HUMANITAS, Bucureşti, 1992, 1995.

Notă: *Legenda arată că şahul persan Bahram Gur, a hotărât ca supuşii săi să muncească doar jumătate de zi, restul zilei trebuind să îl petreacă mâncând, bând şi ascultând muzică. Într-o zi a întâlnit un grup de supuşi care beau vin fără să asculte muzică. Când le-a reproşat că neglijează muzica, cei din grup, i-au răspuns că au încercat să angajeze un lăutar, dar că nu au fost în stare să-l găsească. Atunci monarhul persan a cerut regelui indian Shangul să îi trimită lautari. Se menţionează că acesta a oferit 10.000 de luri- muzicanţi. Bahram Gur le-a oferit grâne, vite si măgari, dar aceştia, într-un an de zile pierd tot ce aveau şi de aceea regele persan îi izgoneste din imperiu.* Legenda spune că de atunci, aceşti cântăreţi cutreieră lumea căutând un mod de viaţă: *„însoţitori de culcuş ai câinilor şi lupilor şi mereu pe drumuri pentru a fura zi şi noapte"*.

[24] Ibidem, p. 43

[25] Notă: *Începând din secolul al VII-lea, având o religie care îi uneşte şi mobilizează la luptă, precum şi o limbă comună,* ***arabii*** *cuceresc teritorii întinse. Bazele statului arab islamic au fost puse de către Mahomed („cel*

a ajuns până la graniţele Indiei a determinat ca detaşamente de soldaţi inzi să slujească în armata persană. La începutul sec.al VIII-lea regiunea Sind era invadată de armata arabă fapt care a determinat dislocarea de locuitori inzi spre teritoriile stăpânite de arabi. Cronicarul arab Al *Tabari* consemnează că, în anul 855, armatele Imp.Bizantin au atacat Siria şi au capturat un mare număr de *zott* (*denumire dată locuitorilor care proveneau din India*), *duşi de acolo împreună cu femeile, copiii şi vitele lor* [26].

Un alt moment important în declanşarea migraţiei strămoşilor rromilor de azi, poate fi reprezentat şi de invazia **turcilor selgiucizi**. Locuitori în Afganistanul de astăzi, turcii selgiucizi de credinţă islamică au reuşit într-un timp relativ scurt să creeze un adevărat imperiu. La mijlocul secolului al XI-lea, turcii selgiucizi cuceresc Armenia[27] declanşând un adevărat exod al populaţiei armene. În acest context, pare plauzibilă şi ideea deplasării rromilor spre vest, dar nu neapărat o deplasare voluntară, posibil avem de-a face cu o dislocare masivă de populaţie indiană. În anul 1071 la Manzikert, lângă Lacul Van armata bizantină era înfrântă de armata selgiucidă[28], Imperiul Bizantin pierzând o mare parte din Anatolia.Turcii selgiucizi au declanşat atacuri asupra Indiei de Nord şi Nord-Vest, încă de la începutul secolului al XII-lea, unde se aflau cele mai mari şi înfloritoare oraşe ale Indiei. Imperiul selgiucid care avea capitala la Ghazni, se întindea de la Marea Caspică la Punjab (N-V Indiei), se baza numai pe o politică de jaf . Atacurile dirijate împotriva statelor indiene aveau ca scop să aducă bogăţii. Din anul 1001 până în anul 1027 sultanul Mahmoud din Ghazna a lansat 17 campanii de jaf contra Indiei. În anul 1001, a înfrânt armata lui Jayapala, care ajunse să fie jertfit pe rug, lăsând tronul lui Anandapala. Mahmoud din Ghazna a jefuit şi

---

Preaslăvit"), zis şi profetul, om de stat şi fondatorul unei noi religii. După moartea Profetului arabii declanşează o adevărată ofensivă spre Imp.Bizantin şi spre teritoriile din răsărit reuşind, în nici o sută de ani, să creeze un adevărat imperiu islamic. Sunt cucerite Siria, Palestina, Irakul, Imperiul Persan, Egiptul şi Valea Indului.

[26] Angus Fraser, Ibidem, p. 44 - 45

[27] Notă: *În anul 651, dupa prăbuşirea Imperiului Persiei Sasanide, are loc prima invazie arabă în teritoriile armeneşti ale imperiului iar in deceniile care urmeaza, Armenia persană este cucerită de Califatul arab. În perioada dinastiei Bagratizilor (885-1045), Armenia reuşeşte sa-şi redobândească independenţa, ameninţată în continuare de tendinţele expansioniste bizantine şi islamice. În acest context, Armenia se divide în mai multe regate care sfârşesc uşor într-o perioadă de mari confruntări şi transformări politice. Turcii selgiucizi pot astfel să cucerească întreaga Armenie, declanşând un exod al populaţiei armene în Cappadocia şi în Cilicia.*

[28] Notă: *Lupta de la Manzikert, sau Malazgirt, a avut loc în vara anului 1071, între armata bizantină şi trupele sultanului selgiucid Alp Arslan. Cuceririle făcute în estul Asiei Mici de triburile turcice l-au ingrijorat pe împaratul bizantin Romanos IV, care a întreprins, în anul 1068, la puţin timp după ce urcase pe tron, o expediţie împotriva selgiucizilor, în Siria. În 1070, Romanos a atacat forţele selgiucide în extremitatea răsăriteană a Anatoliei (actuala provincie turcă Mus). Lupta s-a dat la Manzikert, lângă lacul Van. Armata selgiucidă inferioară ca număr celei bizantine, a adoptat o tactică de luptă specifică şi a repurtat o strălucită victorie, în urma căreia Imperiul Bizantin pierdea teritoriile bizantine din Orient. A urmat apoi, cucerirea locurilor sfinte şi declanşarea Cruciadelor de către Europa catolică, ca ultimă şansă de a opri expansiunea tucilor selgiucizi.*

Lahore, apoi Multanul şi Punjab-ul [29]. În anul 1018 a cucerit oraşul Kannauj, cucerire care i-a adus 53.000 de prizonieri, 385 de elefanţi în mărime naturală din aur, rubine, perle şi alte bogăţii diverse [30]. Toate acestea au fost jefuite din cele două sute de temple pe care la avea oraşul Kannauj[31]. Aceste informaţii de o mare importanţă istorică ne sunt furnizate de către cronicarul Abu Nars Al-Utbi în *"Cartea Yaminilor*" [32].

Marcel Courthiade (*un cunoscut rromolog, promotor alături de profesorul Gheorghe Sarău, a procesului de elaborare a unei limbi literare rrome*), leagă plecarea romilor din India de aceste evenimente dramatice care s-au petrecut la începutul secolului al XI-lea [33]. De-a lungul secolelor, numeroşi savanţi au încercat să descifreze enigma rromilor, separând adevărul de legendă. S-au născut astfel tot felul de teorii, adeseori contradictorii. Unele par astăzi halucinante, îndrăzneţe, altele se bazează pe cercetări serioase, reunind informaţii din domenii extrem de diverse. Pentru a compensa lipsa izvoarelor scrise, istoricii au apelat la studii antropologice, etimologice si etnografice, dar aşa cum arăta Alexandre Paspati, un mare lingvist din secolul al XIX- lea, *"Adevărata istorie a rasei ţigăneşti se află în studiul propriei lor limbi".*[34] Prima constatare de natură lingvistică privind originea Indiană a limbii romani şi implicit a poporului rrom, a fost realizată de teologul maghiar Wáli István în anul 1763 [35]. După aproximativ 30 de ani de la constatarea făcută de tânărul maghiar, cercetătorul german Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann a publicat în anul 1783 lucrarea *Die Zigeuner – Ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks in Europa, nebst ihrem Ursprung*, în care argumentează originea indiană a limbii romani [36]. Descoperirea făcută a fost de asemenea confirmată şi de alţi reputaţi romologi: I. C. Ch. Rüdiger, M. Graffunder, A.F.Pott, Heinrich von Wlislocki, Franz Miklosich [37].

---

[29] Mircea Itu, Julieta Moleanu, *Cultură şi civilizaţie indiană*, p. 119, Editura CREDIS, Bucureşti, 2001.

[30] Kulke Herman, Rothermund Dietmar, *O istorie a Indiei*, p. 63, Editura Artemis, Bucureşti, 2003

[31] Notă: *Oraşul Kannauj a cunoscut o dezvoltare economică ajungând să fie unul dintre cele mai înfloritoare oraşe ale Indiei. Călătorul chinez Sieun Cang menţiona că acest oraş se întindea pe mai mult de 6 km. De-a lungul Gangelui şi avea o sută de mănăstiri budhiste şi 200 de temple hinduse. De altfel, acest oraş a devenit şi captală pentru tribul Pratihāra- trib de războinici descendenţi din neamurile de Rājput.*

[32] Mircea Itu, Julieta Moleanu, *Ibidem,* p. 120

[33] Gheorghe Sarău, Ibidem, *Rromii, India şi limba rromani*, [Colecţia "Biblioteca rromă", nr. 4], Bucureşti: Kriterion, 1998.

[34] Angus Fraser, *Ibidem,* 1992, p. 17

[35] *Ibidem*, Gheorghe Sarău, *Rromii. Incursiune în istoria şi limba lor,* p.11

[36] Grellmann, H.M.G., *Die Zigeuner Ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks in Europa, nebst ihrem Ursprung (Ţiganii, o încercare istorică asupra vieţii şi constituţia, morala şi destinele acestui popor din Europa, împreună cu originea lor), 1783.*

[37] Gheorghe Sarău, *Rromii. India şi limba rromani,* p. 22, Editura Kriterion, Bucureşti, 1997. Notă: prof. dr. Gheorghe Sarău, precizează: *„ De menţionat că, prin confruntarea unor elemente din fondul principal al limbii rromani cu echivalentele lor din limbile punjabi, gujarati şi hindi, am observat, personal, o mai mare apropiere*

Lingvistica a avut cel puţin trei merite: a elucidat originea indiană a limbii romani şi a poporului rom, a stabilit intervalul de timp aproximativ cînd s-a produs migraţia şi a reconstituit drumul parcurs.

Analizând începuturile istoriei poporului rrom, din momentul ruperii de India, nu putem să nu ne mirăm de extraordinara vitalitate demonstrată într-o perioadă de profunde tulburări militate şi religioase care şi-au pus amprenta până în zilele noastre asupra Orientului Îndepărtat şi Apropiat. Migrația s-a produs în vremuri de maribulversări politice și teritoriale în Asia, apoi în Europa Balcanică.

Dezrădăcinaţi din India, supuşi influenţelor culturale şi lingvistice, ameninţaţi de fapt cu exterminarea sau asimilarea, în vremuri în care popoare dispăreau din istorie, rromii au continuat să rămână distincţi în masa populaţiilor majoritare de contact cu care au interacţionat. Deşi au pierdut memoria Indiei, aceasta a rămas vie, până azi, în limba vorbită, în fondul cutumiar păstrat în comunităţile tradiţionale.

În secolele XIV-XV, prezenţa romilor este atestată pe întreg continentul European. Fie că acceptăm teoriile privind pornirea iniţială a romilor din India unde vorbesc despre o origine comună a acestei populaţii (*în principal studii lingvistice*), fie că privim critic această încercare de interpretare si de cronologie a istoriei acestora, există un consens între cercetători, că spaţiul balcanic, esenţialmente, este spaţiul primelor atestări clare din perspectivă documentară a existenţei romilor, ca populaţie distinctă de masa celorlalte populaţii. Astfel, prima referire la prezenţa romilor în Imperiul Bizantin provine dintr-un text hagiografic georgian, *Viaţa Sfântului Gheorghe*[38], scris în jurul anului 1068 la Mănăstirea Iviron de la Muntele Athos. Denumirea *adsincani* utilizată în poveste este forma georgiană a grecescului *atsinganos* sau *atzinganos,* termen folosit de bizantini când se refereau la romi. Termenul este preluat de alte limbi, îmbrăcând un fonetism asemănător.

- evident, la nivel lexical - a limbii rromani de limba gujarati. Compararea am realizat-o în urma unui experiment similar (la care am participat, în anul 1991, în cadrul Cursurilor Internaţionale de Limba Rromani, organizate la Karjaa - Finlanda), întreprins de doamna Harpal, lector de limba hindi la Universitatea din Helsinki. Cu acel prilej, au fost juxtapuse cuvinte din fondul principal al limbii rromani şi echivalentele lor din limbile sanscrită, hindi şi gujarati (limba maternă a doamnei Harpal) şi s-a relevat, deasemenea, o mai mare apropiere a limbii rromani de gujarati decât de limba hindi".

[38] **Notă**: textul hagiografic face referire și la un moment, considerat ca fiind de referință în ceea ce privește prezența rromilor în spațiul bizantin.

Angus Fraser, *Țiganii*, p. 52, Editura Humanitas, ediția a doua, 2010.: aflăm că împăratul Constantin al IX-lea Monomahul, sâcâit fiind de animalele de pradă care îi devorau vânatul din parcul imperial Philopation din Constantinopol, a cerut ajutorul unei *„populaţii de samariteni, descendenţi ai lui Simon Magul, pe nume **adsincani, binecunoscuţi pentru arta lor de a ghici si de a face farmece**"* Aceşti adsincani au pus pe jos bucăţi de carne descântate sau vrăjite care au ucis toate fiarele. Impresionat de priceperea acestora, împăratul a cerut să se repete vrăjitoria pe câinele lui, însă Sf.Gheorghe (este vorba despre un vieţuitor de la Muntele Athos) a trecut crucea pe deasupra cărnii vrăjite si câinele a rămas în viaţă.

Pătrunderea romilor în Peninsula Balcanică, în secolul al XIV-lea, marchează începutul istoriei europene a acestora. În teritoriile de limbă greacă romii au poposit un timp îndelungat, dovadă fiind influenţa considerabilă a limbii greceşti asupra limbii romani. La sfârşitul secolului al XIV-lea, înaintarea Otomană înghiţea pas cu pas întreaga Peninsulă Balcanică, iar statele sud slave deveneau paşalâcuri turceşti. În acest context, o parte a romilor a trecut la nordul Dunării, spre Europa Centrală sau în statele medievale românești, spaţii în care se simţeau protejaţi faţă de pericolul turcesc. La începutul secolului al XV-lea rromii atinseseră deja ţările Imperiului German, apoi sunt atestaţi în Franţa, Italia, Spania. *Cronica din Bologna,* relatează că: „*...a sosit la Bologna un duce din Egipt care se numea André, a venit cu femei, copii şi bărbaţi din ţara sa... Fiind renegat de credinţa creştină, ducele a fost expatriat de regele Ungariei şi scos de pe pământurile sale. Ca urmare, i-a spus regelui că vrea să revină la credinţa creştină şi se botează cu mulţi alţii din poporul său, aproximativ 4000 de persoane. ... După ce regele Ungariei i-a botezat le-a ordonat să plece în lume timp de şapte ani şi să se adreseze papei de la Roma. Apoi, ei vor putea reveni*”[39] - relatarea relevă raportarea la mentalităţi religioase specifice Europei la acel moment, ca modalitate de asigurare a existenţei. Pentru rromii de atunci era foarte important faptul că în Europa exista obiceiul, ca o tradiţie moral-creştină, stabilită chiar prin lege de către Carol cel Mare- 800, de a asigura cele necesare traiului pelerinilor. Rromii se folosesc de această „trăire” pentru a-şi asigura viaţa.

Un document, credem foarte important pentru a reflecta faptul că se considera că rromii au origine indiană este *Chronicon fratris Hieronymi de Forlivio-* „*veniră oameni trimişi de împărat, dornici să primească credinţa noastră; ei sosiră la Forli la 7 august. Şi, cum am auzit că se spunea, unii spuneau că vin din* ***India*** *Se opriră aici două zile, nearătându-se foarte măsuraţi, ci asemănători animalelor sălbatice şi furioase. Erau aproximativ două sute şi mergeau la Roma, la Papa, bărbaţi, femei şi copii* ” [40] . Se poate observa evocarea originii indiene, fapt remarcabil pentru că în memoria colectivă a rromilor încă mai exista conştiinţa trecutului, a apartenenţei la spaţiul istorico-geografic de proveniență.

Europa centrală şi de vest îi descoperă pe primii rromi ca fiind pelerini. Trăiau în corturi şi duceau o viaţă extrem de dură. Nu aveau - după spusele cronicarilor - nici patrie, nici religie, dar afirmau că sunt creştini. Au fost numiți „*egipteni*” sau „*saraceni*” (de la sarazini).

Această realitate nu a durat foarte mult timp. În contextul declanşării Reformei, atitudinea faţă de rromi, se înrăutăţeşte, putând vorbi despre antiţigănism. Legi foarte aspre

[39] Jean- Pierre Liégeois, *Romii în Europa*, p. 17, lucrare publicată cu sprijinul Consiliului Europei, 2007.
[40] *Ibidem,* p. 18

vor fi adoptate împotriva romilor într-o perioadă de profunde transformări spirituale în Europa centrală şi de vest. În Imperiul Romano-German sunt bănuiţi de spionaj în favoarea turcilor şi se dezbate modalitatea de a scăpa de ei, avându-se în vederea chiar moartea acestora, mai ales că se considera că aduc şi ciuma. Astfel, în anul 1548, autorităţile oraşului german Augsburg, adoptau o lege prin care: "*cine va voi să omoare un ţigan nu va fi învinuit de ucidere*" .[41] Anglia sec. al XVI-lea, se caracterizează prin măsuri extrem de aspre împotriva celor fără ocupaţie. Regele Henric al VIII-lea (1491-1547), s-a dovedit consecvent în politica de eliminare a vagabondajului şi a cerşetoriei. Astfel, interzice intrarea ţiganilor în ţară, iar cei care se opun deveneau pasibili de închisoare sau deportare. În vremea reginei Elisabeta (1533-1603), se adoptă o lege îndreptată în mod special împotriva ţiganilor, lege anulată la sfârşitul sec.al XVIII-lea, considerată extrem de severă.

În Franţa, primele legi cu caracter represiv faşă de rromi, sunt adoptate regele Francisc I (1515-1547): *„măsuri împotriva anumitor persoane ce îşi spun boemieni şi care pribegesc după bunul plac sub pretextul unei religiozităţi simulate sau al unei anumite penitenţe pe care ei pretind că o fac, umblând prin lume".*[42] Regele Carol al IX-lea (1550-1574), ordonă expulzarea şi ameninţă cu galerele. „*Declaraţia*" din iulie 1682, iniţiată de Colbert şi acceptată de „*Regele Soare*"-Ludovic al XIV-lea, îi condamna pe bărbaţii rromi la galere iar pe femeile lor la închisoare.

În Spania, profund catolică, statul a conceput o politică de prigonire a romilor nomazi şi din perspectivă religioasă. Într-o scrisoare adresată regelui Fernando al VI-lea, de Părintele Francisco Ravago se spunea: *„...măsurile propuse de guvernatorul Consiliului pentru stârpirea acestei rase de oameni şi urâtă de Dumnezeu mi se par bune... S-ar face voia Domnului Nostru dacă s-ar reuşi stârpirea acestor oameni ".* În continuare, în 1783, regele Carol al III-lea (1716-1788), a pus în aplicare un plan în 44 de articole... *„declarăm că toţi cei care sunt numiţi sau se autodenumesc Ţigani, nu sunt în realitate ceea ce spun, nici prin natura lor, nici datorită locului din care provin, nici datorită faptului că provin dintr-0 rasă morbidă. Ţinând cont de cele spuse, declarăm că toţi, fără nici o excepţie, trebuie să oprească folosirea acestei limbi, modul de îmbrăcare şi obiceiurile de viaţă pe care le-a urmat până acum. Împăratul acordă o perioadă de 90 de zile, astfel încât toţi cei care sunt prevăzuţi în această declaraţie să se stabilească undeva şi să se lepede de limba, hainele şi obiceiurile aşa numiţilor Ţigani, cu ameninţarea la pedeapsa prin stigmatizarea cu fier încins. În ceea ce priveşte pe cei ce se vor împotrivi acestei hotărâri, vor fi condamnaţi la*

[41] David Crowe (2004): *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*,p.34
[42] Angus Fraser, Ibidem, p.112

pedeapsa cu moartea".[43] ... În 1710, împăratul Imp.Habsburgic, Iosif I, a emis un ordin prin care "toți *bărbații adulți să fie spânzurați, iar femeile și copiii să fie loviți și expulzați pentru totdeauna"*. În Moravia li se tăia urechea stângă, iar în Boemia cea dreaptă sau erau însemnați pe spate cu un fier încins când erau arestați. De asemenea, s-au produs şi masacre, fiind adoptate premii în bani pentru cei care reuşeau să-şi aducă contribuţia la stârpirea acestor nelegiuiţi. În 1721 împăratul austriac Carol al VI-lea (1711-1740), a înăsprit legea incluzând executarea bărbaţilor adulţi rromi, iar în ceea ce priveşte femeile şi copiilor trebuia să li se taie o ureche. A urmat împărăteasa Maria Tereza, care a emis o serie de ordine care vizau exclusiv problema rromilor- de exemplu, erau interzise căsătoriile cu un țigan sau o țigancă pentru a se căsători cu un nețigan trebuia să prezinte evidențe prin care dovedea că *are un loc de muncă stabil și că provine dintr-o familie care împărtășea valorile bisericii catolice*, iar un bărbat rom trebuia să dovedească că poate întreține o femeie și copii; copiii mai mari de 5 ani trebuiau să fie îndepărtați din famiile rome și educați de cetățeni neromi.

În plină perioadă a iluminismului, în Europa se organizau şi vânători de ţigani *(heidenjachten = vânătoare de păgâni).* De pildă, în Elveţia erau organizate vânători popuklare, care începeau, în mod normal ca la orice vânătoare, la auzul unui semnal, de regulă tragerea clopotelor. Dacă cineva se opunea unei astfel de vânători risca să fie ucis. Uneori vânătoarea era o acţiune bine organizată a armatei.

O modalitate inedită de a scăpa de aceşti indezirabili, devine o măsură pe care rromii o vor cunoaşte în anii celui de-al doilea război mondial şi anume ***deportarea*** – coloniile devin cele mai bune spaţii de depozitare. Astfel, un mare număr de romi sunt deportaţi de Franţa, în Martinica şi Louisiana. Anglia, în vremea regelui Iacob I, va proceda la fel, deportându-i pe rromi în Terra Nova, Indiile de Vest şi de Est. Spania va proceda în mod asemănător. Nevoia de braţe de muncă, în colonii, impunea de fapt o astfel de măsură, până la folosirea pe scară largă a forţei de muncă a negrilor sclavi aduşi din Africa.

Europa a cunoscut, încă de la începutul epocii moderne, un adevărat pogrom faţă de rromi care va atinge apogeul în perioada celui de-al doilea război mondial.

Încă din secolul al XIX-lea, schimbările politice şi ideologice au afectat radical viaţa rromilor. Suntem în epoca *darwinismului social,* curent puternic susţinut după 1890 când se ajunge la concluzia că factorul biologic este singurul factor absolut din toate domeniile vieţii: *„statul modern, în loc să acorde protecţie celor slabi, ar face mai bine să îşi îndrepte atenţia*

[43] htpp://kopachi.com/articles/a-new-look-at-our-romani-origins-and-diaspora-bz-ronald-lee/#more-43

către elementele biologice valoroase, utilitatea socială sau însuşirile biologice valoroase ale individului devenind astfel unitatea de măsură a valorii sociale a acestuia" [44].

În ceea ce priveşte **existenţa rromilor în spaţiul românesc**, istoriografia românească opinia că prezenţa acestora s-ar fi datorat invaziei mongole din anii 1239-1241, fiind văzuţi ca o moştenire tătară, inclusiv statutul social pe care romii l-au avut, cel de robi, fiind o moştenire tătară. [45] Se considera, chiar, că prezenţa rromilor la nordul Dunării se datora invaziei pecenegilor şi cumanilor din secolele XI-XII.[46] În urma studiilor de lingvistică, opinia a fost repede abandonată. De asemenea, descoperirile documentare relevă prezenţa romilor, mai întâi în Ţara Românească apoi în Moldova. Desigur că nu se poate exclude ideea că în cadrul migraţiei militare a tătarilor să nu fi fost antrenate şi alte populaţii cu rol auxiliar, printre acestea putând fi şi rromi, din perspectiva nevoii, acestor războinici, de meşteşugari. Primul istoric român care le-a acordat atenţia a fost Dimitrie Cantemir, în *Descriptio Moldaviae* scria: "*Ţiganii sunt împrăştiaţi în toată ţara şi nu e boier ca să nu aibă mai multe familii de ţigani, supuse lui. De unde şi când a venit acest neam de oameni în Moldova, nici ei nu ştiu şi nici analele noastre nu o spun. Întrebuinţează o limbă care este obişnuită tuturor ţiganilor din aceste părţi şi este amestecată cu multe cuvinte curat greceşti şi cu multe chiar persane. Altă meserie, afară de fierărie şi arămărie, cu greu au. Natura li-e aceeaşi ca şi în alte ţări, au aceleaşi moravuri şi suprema lor virtute şi diferenţa specifică este furtul şi lenea."* (sic! – domnitorul moldovean, nu are cuvinte deloc de laudă nici la adresa moldovenilor...). Important, este faptul că Dimitrie Cantemir a fost frapat, ca multi savanţi în secolele următoare, de prezenţa în limba vorbită de rromi a lexicului persan şi grecesc, semne ale unui trecut în adâncul Asiei şi pe coastele Mării Mediterane, savantul moldovean fiind unul dintre puţinii oameni de ştiinţă care realizau la acel moment adevărul privind originea rromilor.

Prima atestare documentară privind prezenţa romilor în spaţiul românesc, datează din 1385. Printr-un act emis de domnitorul Dan I, **se dăruia Mănăstirii Tismana şi "40 de sălaşe de aţigani**". Posesiunile dăruite Mănăstirii Tismana, aparţinuseră Mănăstirii Vodiţa, care în contextul evenimentelor militare de la sfârşitul domniei lui Vladislav Vlaicu (1364-1377) a fost închisă. [47] Ulterior, informaţiile despre aţigani, în Ţara Românească, devin tot mai numeroase.

---

[44] Angus Fraser, I*bidem*, p. 246-247

[45] Nicolae Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, Paris-Bucarest, 1930, p. 22-23

[46] Al.Gonţa, *Satul în Moldova medievală. Instituţiile*. Bucureşti, 1986, p.315

[47] *Documenta Romaniae Historica* (D.R.H.), B. *Ţara Românească*, I, Bucureşti, 1966, p. 19-22.

În anul 1388, domnitorul Mircea cel Bătrân, dăruia mănăstirii Cozia, ctitoria sa , *„300 de sălaşe de aţigani*”.[48] De altfel, din secolul al XV-lea, toate mănăstirile şi marii boieri posedau robi rromi.

În Moldova, rromii sunt amintiţi prima dată în anul 1428, când domnitorul **Alexandru cel Bun dăruia mănăstirii Bistriţa, 31 de sălaşe de aţigani**.[49]

Lingvistica, relevă că rromii au sosit în ţările române nu într-un singur val, ci pe parcursul mai multor secole. De asemenea, documentele de arhivă demonstrează că sudul Dunării a reprezentat spaţiul de plecare al rromilor spre centrul Europei. Sunt atestate expediţii militare antiotomane, desfăşurate de voievozii români la sudul Dunării, în urma cărora au fost capturaţi şi rromi. Această realitate istorică reiese clar din documentele epocii – în 1445 domnul Ţării Româneşti, Vlad Dracul, a trecut la nordul Dunării în urma unei campanii militare antiotomane, 12.000 de oameni despre care cronicarul Jehan de Wawrin, arăta că “*semănau cu aţigani” .*[50] Putem presupune, că în jurul anului 1400, rromii erau prezenţi în Transilvania. Romii au pătruns în Transilvania venind din Ţara Românească.

La începutul secolului al XVI-lea sunt atestaţi în întreaga Transilvanie. La Sibiu, Braşov, registrele fiscale relevă existenţa unor persoane care purtau nume specifice. Pe la anul 1500 sunt atestaţi la Timişoara ca făuritori de tunuri, pentru ca în 1514 să îi întâlnim pe călăii romi ai răsculaţilor lui Gheorghe Doja. În procesul de adaptare la realităţi socio-economice noi, romii sunt aceia care reuşesc să umple nişele sociale care le puteau asigura existenţa.[51]

Starea de relativă autonomie a romilor din Transilvania, s-a sfârşit în perioada în care Transilvania a fost inclusă în orbita de interese politice ale Imperiului Austriac, în perioada împărătesei Maria Tereza (1740-1780) şi a fiului acesteia Iosif al II-lea (1780-1790). Astfel

---

[48] *Ibidem,* p. 25-28. Pentru Moldova, informaţiile care atestă prezenţa rromilor *în D.R.H.,* B, *Moldova,* I, Bucureşti, 1975, pp. 109-185

[49] Ibidem, op.cit.

[50] *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI,* publicate de Ion Bogdan, Editura P.P.Panaitescu, Bucureşti, 1959, p.30

[51] Revista Historia.Ro, “*De la călăi, la lăutari- istoria ţiganilor din Ţările Române*” , autor Daniel Dieaconu - În Ţara Românească a devenit de notorietate cazul călăului lui Alexandru cel Rău, ce trebuia să execute pe Mihai, viitorul domn al ţării şi primul unificator al românilor. Mihai Viteazul a fost urcat pe eşafod, iar călăul luase securea să-l decapiteze. Se spune că ţiganul fusese rob al lui Mihai şi intimidat de figura cea impunătoare a lepădat securea şi-a rupt-o la fugă. Și Ștefan Tomșa a avut un călău ţigan. Miron Costin scria: "Avea un ţigan călău, ce se zice pierzătoriu de oameni, ţigan gros şi mare la trup. Acela striga de multe ori arătând către boieri: - S-au îngrăşat, Doamne, berbecii, buni sântu de giunghiat". Acelaşi fapt îl relata şi T. Alberti, negustor italian, ce menţiona cruzimea deosebită a domnului. Ultimul călău al Moldovei a fost tot un ţigan, Gavril Buzatu. Era descris astfel: "Un ţigan colos la trup, păgân de slut la faţă şi cu o privire de te vâra în friguri la cea din dintâi căutătură". La 25 octombrie 1847 a efectuat ultima execuţie şi se spune că s-a sfârşit din viaţă călugăr la Mănăstirea Secu.

este perioada în care **se adoptă măsuri de sedentarizare şi de asimilare forţată a romilor** [52].

Maria Tereza a emis decrete privitoare la sedentarizarea şi asimilarea forţată a romilor: legarea de un loc a *ţiganilor*, interzicerea deţinerii de cai şi căruţe, înlocuirea termenului de *ţigan* cu cel de *ţărani noi,* interzicerea vorbirii limbii *ţigăneşti,* se interziceau căsătoriile între *ţigani,* copiii de peste 5 ani urmau să fie ridicaţi din familii şi încredinţaţi unor familii *neţigane,* tinerii *ţigani* de peste 16 ani puteau satisface stagiul militar. Împăratul Iosif al II-lea a continuat politica faţă de romi promovată de mama sa. În anul 1782, adoptă *De Regulatione Zingarorum: copiii ţigani* să fie daţi la şcoală, *ţiganii* să urmeze obiceiul locului unde se află, *ţiganii* sunt obligaţi să se ocupe de agricultură, nici un *ţigan* să nu mai deţină cai.

În Muntenia şi Moldova, rromii au avut statutul socio-juridic de **robi.** Robia nu a reprezentat o instituţie specifică doar spaţiului medieval românesc, o întâlnim în întreaga Peninsulă Balcanică, fiind o realitate social-juridică firească acelor vremi. Datorită numărului mare de rromi stabilit în statele medievale româneşti, robia a devenit un fenomen de amploare, rromii monopolizând această instituţie, exonimul *"ţigan",* devenind sinonim cu termenul "*rob",* reflectând de fapt, o stare socială. [53]

Istoricul Petre Petcuţ, autorul unor studii despre istoria romilor, precum şi a unei ediţii de documente privind situaţia rromilor în evul mediu românesc- *Rromii din România. Documente*- consideră că rromii care au trecut Dunărea în spaţiul românesc au fost oameni liberi, fiind supuşi unui proces de înrobire treptată de către domnitori, respectiv boieri şi biserică, motivul principal fiind cel economic.

Istoricul P.N. Panaitescu, aprecia că *"istoria ţiganilor în Ţara Românească şi Moldova aparţine istoriei economice a acestor două ţări"* [54], o recunoaşetre de fapt a rolului economic avut de robii romi, fapt remarcat şi de călătorii străini prin teritoriul ţărilor române. Invazia otomană, ocuparea de către aceştia a porturilor româneşti de la Dunăre şi Marea Neagră, marile descoperiri geografice, au anulat poziţia ca ţări de tranzit, la marele comerţ care lega Europa de Orient.[55]

[52] Viorel Achim, *Ţiganii în istoria României*, p.p.68-75, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998
[53] George Potra, *Despre ţiganii domneşti, mănăstireşti şi boiereşti,* „Revista Istorică Română", 1935-1936; *Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România*, pp. 26-65,
[54] P.N.Panaitescu, *Le Rôle économique,* p.936
[55] Ian Hancock, Les Familles roms d` Europe de l` Est, IDEF, Paris, 1994

Societatea românească, agricolă prin excelenţă avea nevoie de meşteşugari - *"toate artele mecanice sunt în mâinile ţiganilor sau ale străinilor din ţările apropiate"*[56], remarca I.St.Raicewich.

Călătorii străini, care au trecut prin teritoriile româneşti au surprins realităţile vieţii rromilor. Documentele menţionează tranzacţii, donaţii etc, surprinzând şi acte de vânzare – cumpărare robi, fără a reflecta cu adevărat viaţa de zi cu zi a rromilor. Scrierile călătorilor străini, începând cu sec.al XVI-lea, conturează viaţa robilor din ţările române. La 1571, Christian Chasaeus ajunge în Transilvania, şi constată că ţiganii sunt *„lipsiţi de orice drept omenesc"*.[57] François de Pavie, baron de Fourquevaux, present în Moldova la 1585, face referiri despre ţiganii domneşti şi mănăstireşti care aveau obligaţia unor dajdii anuale.[58] Cunoscutul călător, Paul de Alep, secretarul Patriarhului Macarie al Antiohiei, prezent în ţările române în sec.al XVII-lea, (*la sfinţirea Bisericii cu hramul "Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil", ctitorie a domnitorului Matei Basarab în aşezarea Vaideei- Slobozia),* remarca faptul că *"boierii mai au o mulţime de sclavi negri cumpăraţi pe care poporul îi strigă:* Arap! Arap*!"*- fără îndoială ţigani - Paul din Alep aminteşte că ţiganii erau şi servitor, meşteşugari, lăutari "*...şi ţigani nomazi, care străbăteau ţara cu meşteşugul lor, datorând şase dinari stăpânului în ziua de Sfântul Gheorghe.*[59]

Relatările călătorilor străini surprind şi o situaţie juridică şi social cruntă. Chiar dacă statutul social-juridic era de rob şi nu de sclav, fapt care le conferea un statut clar, viaţa robilor era însă atât de grea încât în prezentările făcute de aceşti călători se remarcă o apoziţie critic şi de vehemenţă împotriva acestei stări de lucruri. Contele d'Antraigues nota despre ţiganii robi boiereşti: „*Boierii sunt stăpâniii lor cei mai absoluţi. După plac îi vând şi-i ucid ca pe nişte vite...*"[60], în timp ce, trimisul republicii franceze iacobine, Jean Louis Parrant, întreba: *„Ce se mai poate spune despre aceste numeroase turme (căci nu pot fi numite altfel) de fiinţe încă şi mai nenorocite care sunt puse pe aceeaşi treaptă cu vitele de povară şi adesea tratate mult mai rău decât ele de către stăpânii barbari a căror odioasă aşa-zis*

---

[56] I. St. Raicewich, *Bemerkungen uber die Moldau und Wallachez in Rucksicht auf Geschichte, Naturproducte und politik*. Aus dem Italienischen, Wien, 1789, p. 126

[57] G. Potra, *Contribuţiuni la istoria ţiganilor din România*, Bucureşti, 1939, p. 97.

[58] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 183;

N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1981, p. 162. : printre cele menţionate, precizează, într-un mod naiv, şi deosebirea dintre femeile rrome şi cele moldovence *"...între aceste fiinţe rătăcitoare şi femeile moldovence, anume că acestea sunt albe şi bălaie şi acelea negre, dar în mod artificial, folosind la spălat decocţi de burieni""*

[59] G. Potra, *Ibidem*, p. 16; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1981, p. 243.

[60] *Călători străini despre Ţările Române, vol X, 2*, p. 300

proprietate sunt?!"[61] Studentul englez, John B.S. Moreit of Rokeby, prezent în Ţara Românească la sfârşitul sec. al XVIII-lea, este impresionat de faptul că robii *„erau vânduţi ca boii".* La 1810, W. Wilkinson scria despre modul cum se fac tranzacţiile.[62] La rândul lui, un scriitor german, care şi-a semnat operele cu pseudonimul Ermitul din Gauting, descria lupta disperată a unei fete de ţigan, care a fost vândută unui tânăr boier şi căruia nu-i păsa de tinereţea ei şi de bocetele familiei. Străinul înduioşat şi-a dorit să o elibereze pe fată, dar nu a putut înfrânge cerbicia noului stăpân ce fusese atras de frumuseţea fetei şi căreia îi promitea biciul în caz că nu i-ar fi satisfăcut poftele. Ermitul din Gauting credea că între cei 40 000 de ţigani din Muntenia „*sunt de aceia care, deprinşi cu biciul zilnic, şi-ar fi pierdut şi mâinile pentru un sadic capriciu al stăpânului*"*.* [63]

Intelectualii străini prezenţi în principate au fost creatori de opinie critică faţă de robie. Elveţianul Emile Kohly de Guggsberg, perceptor al comisului Gherghel din Botos, într-un memoriu tipărit la Iaşi, în 1841, care a produs o impresie deosebită menţiona*: „...Cu acestea din urmă trebuie să se sfârşească cu desăvârşire mizeria şi robia. Robia reprezintă cea mai mare ruşine pentru ţară, pata cea mai neagră în faţa străinului. Veţi îndrăzni vreodată să vă număraţi printre neamurile civilizate, atât timp cât se va putea citi într-unul din jurnale voastre: De vândut ţigancă tânără?!...* Robia reprezintă cea mai mare ruşine pentru ţară, pata cea mai neagră în faţa străinului*".* [64]

Jean Alexandre Vaillant (*cunoscut ţiganolog al sec.al XIX-lea, care în realizarea studiilor sale a beneficiat de sprijinul revoluţionarului român Nicolae Bălcescu)* evocă în lucrările sale bătăile la care erau supuşi robii pentru cele mai neînsemnate neglijenţe şi descrie o vânzare publică a robilor boierului Ştirbey, zugrăvind deznădejdea, durerea familiilor destrămate pentru totdeauna.[65]

Relatări care conturează un tablou trist, de viaţă a unor oameni vânduţi, bătuţi şi chiar ucişi- M. Kogalniceanu amintea: *"Contemporanii mei îşi aduc aminte, şi aci am ca martor pe mai junele meu contemporan, pe colegul meu Alexandru Papadopol Calimach, îşi aduc aminte ce erau ţiganii, sunt acum 50 de ani, chiar atunci când razele civilizaţiunii modern*

---

[61] Ibidem, p. 1312

[62] N. Djuvara, *Între Occident şi Orient*, Edit. Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 292.

[63] Extras din articolul *Perioada medievală şi începutul epocii modern: Ţiganii din spaţiul românesc în scrierile călătorilor străini,* autor Dieaconu Daniel- http://danieldieaconu.blogspot.ro/2013_04_01_archive.html

[64] Viorel Achim, Ţiganii în istoria României, Editura Enciclopedică, 1998, p.85; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, IV, p. 67

[65] Raluca Tomi, *Mişcarea abolиţionistă din Principate şi impactul ei asupra legislaţiei de dezrobire* , Lucrare realizată în cadrul proiectului de cercetare „Problema ţiganilor în România în secolul al XIX-lea. Instituţia robiei, mişcarea abolиţionistă şi emanciparea ţiganilor" (director dr. Viorel Achim), proiect finanţat de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Învăţământul Superior,contract nr. 183/2007. Prima parte, *Abolиţionismul românesc la 1848. Influenţe, trăsături,* a apărut în „Revista istorică", t. XX, 2009, nr. 1–2, p. 47–61.

îmblânzise moravurile în toate societăţile Europei şi când sclavia nu mai avea domiciliu decât în Rusia şi din nenorocire şi în România. Legea ţării trata pe ţigani de lucru, vândut şi cumpărat ca lucru, deşi prin deriziune numărul sau individul se califica de suflet: am atâtea suflete de ţigani; în realitate, şi mai ales stăpânii care aveau puţini ţigani, îi tratau mai rău chiar decât prescripţiunile legii. Chiar pe uliţele oraşului Iaşi, în tinereţele mele am văzut fiinţe omeneşti purtând lanţuri în mâini sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate de frunte şi legate prin coloane împrejurul gâtului. Bătăi crude, osândiri la foame şi la fum, închidere în închisori particulare, aruncaţi goi în zăpadă sau în râuri îngheţate, iată soarta nenorociţilor ţigani! Apoi dispreţul pentru sfinţenia şi legăturile de familie. Femeia luată de la bărbat, fata răpită de la părinţi, copiii rupţi de la sânul născătorilor lor şi răzleţiţi şi despărţiţi unii de alţii, şi vânduţi ca vitele la deosebiţi cumpărători, în cele patru colţuri ale României. Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civilă nu aveau ocrotire pentru aceste nenorocite fiinţe; era un spectacol grozav, strigător la cer. De aceea, povăţuiţi de spiritul secolului, de legile omenirii, un număr de boieri bătrâni şi tineri au întreprins de a spăla patria lor de ruşinea sclaviei…"[66]

Secolul al XIX-lea, sau secolul naţiunilor s-a caracterizat, la nivel european printr-un proces de formare a conştiinţei naţionale şi de constituire a statelor naţionale. Într-un context de presiune economică şi politică a puterilor vecine, în Principate se remarcă un început lent, timid, de *"europenizare*", de raportare la principiile epocii luminilor, cu efecte benefice în procesul de formare a unei culturi şi societăţi româneşti moderne. Studiile sau călătoriile de studii ale tinerilor români, în Occident au favorizat acest proces.

O condiţie indispensabilă modernizării societăţii româneşti devenea abolirea instituţiei robiei. Apariţia şi existenţa acestei instituţii aparţine istoriei Ţărilor Române, până târziu fiind considerată o componentă absolut firească a sistemului social juridic românesc. Se poate afirma că existenţa acestei instituţii, timp de secole, a creat o anumită particularitate istoriei româneşti, faţă de restul Europei.

Abolirea robiei rromilor, proces început în prima jumătate a sec. XIX, a durat aproximativ trei decenii. Societatea românească era însă departe de a rezolva problemele sociale şi economice ale acestui popor. Pentru cei mai mulţi dintre rromi, dezrobirea a devenit o povară. Condiţia de clăcaş presupunea mult mai multe obligaţii faţă de stat decât avuseseră robii înainte. Aceasta explică de ce, odată cu obţinerea libertăţii juridice, mulţi rromi au părăsit locurile unde fuseseră stabiliţi. De asemenea, au fost situaţii în care au fost alungaţi de pe moşiile

[66] Discursul rostit de Mihail Kogălniceanu, la 1/13 aprilie 1891, în şedinţa solemnă a Academiei Române organizată cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la fondare.

boiereşti, sau li s-a interzis să se stabilească în preajma unor localităţi (sate sau oraşe). Ca atare, mulţi rromi au redevenit nomazi şi au plecat peste graniţă, Europa confruntându-se cu o adevărată migraţie a rromilor din Principate Române.

Înfăptuirea unirii prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, epoca reformelor care a urmat nu putea să nu aibă în vedere şi situaţia celor dezrobiţi. Asfel, Legea Rurală din 14 august 1864, cu care se instituia proprietatea funciară de tip capitalist, a contribuit la transformarea clăcaşilor în proprietari de pământ. Textul legii nu face referiri la rromi, dar există dovezi că între cei împroprietăriţi s-au aflat şi foşti robi. Printr-un Jurnal al Consiliului de Ministri, s-a dispus ca foştilor robi care aveau doar locuinţă, nu şi teren agricol să li se dea în proprietate numai locul de casă şi grădină.

Reforma agrară a contribuit semnificativ la legarea de ocupaţia agricolă a rromilor. Este greu de estimat un număr cert al rromilor care s-au încadrat vieţii agricole.

Rromii nomazi au găsit în continuare nişe în economia rurală românească. Satul românesc trebuia să apeleze în continuare la rromii meşteşugari. Cu toate acestea, locul lor în economie este unul periferic, la fel ca şi locul pe care îl ocupă în societate, marginalizaţi şi la periferiile localităţilor. Această realitate a creat un decalaj între populaţia majoritară şi rromi, fiind de natură să influenţeze evoluţia viitoare a acestui grup etnic.

Legiferarea dezrobirii rromilor, pe parcursul mai multor decenii, în veacul al XIX-lea, se înscrie în procesul de modernizare a principtelor române, fiind una din măsurile principale în direcţia procesului de europenizare.

Concluzionând, abolirea robiei s-a limitat de regulă la aspecte juridice, fiind neglijate problemele economice şi sociale, fapt ce a produs repercusiuni negative,în plan socio-economic şi ideologic, având în vedere că începea o epocă în care se afirma teoria determinismului biologic.

Sfîrşitul primului război mondial, a adus schimbări majore pe harta geo-politică a Europei, în spiritul documentului propus ca fundament pentru o nouă lume, „*Cele 14 puncte*”, propus de preşedintele SUA, Thomas Wodrow Wilson.

Anul 1918, marca sfârşitul primului război mondial cu victoria Antantei. Prăbuşirea Imperiilor multinaţionale (Austro-Ungaria şi Rusia) a favorizat şi procesul de formare a statelor naţionale. Provinciile istorice româneşti, Basarabia, Bucovina şi Transilvania (cu Banatul, Crişana, şi Maramureşul) se uneau cu România, în anul 1918. În urma acestor evenimente, cea mai mare parte a românilor trăiau între graniţele aceleiaşi ţări - România Mare. Inevitabil, după 1918, a crescut simţitor şi numărul populaţiilor minoritare.

La recensământul din 1930, românii reprezentau 71,9% (12 981 324) din totalul populaţiei, în timp ce maghiarii formau 7,2% (1 415 507, iar celelalte minorităţi (germani, evrei, ucraineni, rromi) restul de procent. La acest recensământ s-au declarat rromi 262 501 persoane, adică 1,5% din totalul populaţiei [67]. Este însă foarte clar ca acest recensământ, la fel ca şi altele care au urmat, nu reflectă o situaţie statistică clară a numărului de rromi. Procentul stabilit în 1930 era inferior celui de la sfârşitul secolului al XIX-lea, ori într-un interval de timp atât de scurt nu putem vorbi de asimilare, ci mai degrabă de o problemă pe care din păcate o întâlnim şi astăzi, asumarea identităţii, o identitate care s-a structurat pe baza unei istorii de excludere socială şi rasism, cosecinţele fiind vizibile şi astăzi în mentalul colectiv dar şi minoritar.

Ion Chelcea, în lucrarea sa "*Ţiganii din România. Monografie etnică"* aprecia numărul rromilor din România ca fiind de aproximativ 525 000 [68].

În urma ratificării actelor Unirii, în 1918 toţi locuitorii României beneficiau de aceleaşi drepturi şi responsabilităţi ca şi restul populaţiei majoritară. De altfel în documentele Unirii se stipula acest fapt. Acesta a fost şi motivul, pentru care guvernul român condus de I.I.C. Brătianu s-a opus semnării, în 1919, a unui *Tratat al minorităţilor* dorit de Marile Puteri, considerat un act prin care se încălca suveranitatea naţională. De remarcat, că rromii s-au încadrat în spiritul acelei perioade, fiind solidari cu actul unirii. **La 27 aprilie 1919, o Adunare a reprezentanţilor ţiganilor din România, întrunită la Târnăveni, saluta decizia Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 de unire a Transilvaniei cu România. Rromii îşi exprimau angajamentul faţă de noua patrie şi speranţa egalităţii în drepturi cu ceilalţi cetăţeni ai României** [69]. Considerăm că în procesul de construcţie

---

[67] *Recensământul general al populaţiei României din 29 decemvrie 1930*, II (*Neam, limbă maternă, religie*), Bucureşti, 1938, p. XXXII-LVI. Se poate vedea şi în Arhivele Naţionale ale României Direcţia Municipiului Bucureşti, fon Preşedinţia Consiliului de Miniştri

[68] Ion Chelcea, *Câţi ţigani sunt în România?,* pp. 63-88

[69] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, ed. a III-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, p. 666-667

Notă: MEMORIUL ADUNARII NAŢIONALE A ŢIGANILOR DIN TRANSILVANIA

Subsemnaţii, reprezentanţi ai ţiganilor români transilvăneni, îndemnaţi de dragostea noastră faţă de *neamul românesc şi faţă de noua noastră patrie ,România Mare, declarăm sărbătoreşte şi pentru totdeauna şi totodată ne şi rugăm cu supunere ca să ni se împlinească şi nouă, celor oropsiţi pînă acuma, dorinţele noastre.*

Art.I Atît noi cît şi urmaşii noştri, să fim consideraţi ca cei mai supuşi şi credincioşi fii şi cetăţeni ai României Mari, conform punctului I al hotărîrii aduse în Adunarea Naţională Românească ţinută la Alba Iulia (18 noiembrie / 1 decembrie 1918).

Art. II Ca fii şi cetăţeni ai marii naţiuni române, nevoind şi neputînd fi consideraţi ca popor străin în ţară străină, după cum am fost consideraţi de veacuri, ne rugăm:

1. Să fim primiţi în sînul marelui popor român, nu numai cei cu limbă, port şi datine româneşti, ci şi ceilalţi locuitori de origine ţigănească care şi-au pierdut acest caracter, aflători în toate ţinuturile Ardealului, Banatului şi părţile ungureşti alipite acum României Mari.

*2.**De asemeni, ne rugăm ca de aici înainte, în toate actele oficiale româneşti să nu se mai folosească pentru noi şi următorii noştri numirea (poreclă) ca batjocură „ţigan"** ci aceasta, dacă nu se şterge cu totul chiar din uzul oficial... Art.III Pînă la îndeplinirea acestor dorinţe îndreptăţite, legale, pentru liniştea şi asigurarea*

identitară a rromilor, este necesară construirea şi de simboluri identitare. O zi a rromilor din România, nu poate fi decât aceea în care pentru întâia oară reprezentanţi ai rromilor, cer anularea utilizării în documentele oficiale ale României Mari, a termenului ţigan, cuvânt folosit de veacuri cu conotaţii profund peiorative, în favoarea etnonimului RROM.

Perioada interbelică a reprezentat pentru populaţia de rromi o epocă de transformări importante. Reforma agrară înfăptuită după primul război mondial, a transformat în mici proprietari agricoli şi o parte din rromii care locuiau în mediul rural. Locul rromilor, în economia ţării, rămâne unul periferic, marginal.

În lumea satului românesc nu se poate vorbi despre agricultură fără a analiza rolul economic pe care îl aveau rromii. Repararea utilajului agricol, fierăria şi alte meşteşuguri, continuau a fi practicate exclusiv de către rromi.

Migraţia de la sat la oraş se accentuează, apărând probleme în gasirea unui loc de muncă. În viaţa urbană, rromii acoperă nişe economice care reflectă de fapt situaţia de marginalizaţi social şi economic. Rromii care rămân în afara acestor influenţe social-economice, rămân nomazii, care se deplasau sezonier pentru a-şi practica meşteşugurile. Erau văzuţi ca o plagă a unor vremuri de mult apuse, care nu se raporta deloc la realităţile timpului. Statul s-a implicat prea puţin în această chestiune, lăsată în grija autorităţilor locale. În această perioadă, organizaţiile rromilor cereau ca acestor semeni, statul să le pună la dispoziţie locuri de casă şi pământ.

Dacă în decursul istoriei, rromii în spaţiul românesc au fost supuşi unui proces de marginalizare şi periferializare, în perioada interbelică, asistăm la apariţia unui interes deosebit din partea ştiinţei faţă de rromi. România nu avea să fie străină de idologia rasistă care are la bază teoria determinismului biologic. Secolul al XX-lea a debutat şi în România, cu ideologia conform căreia *"Statul modern, în loc să acorde protecţie celor slabi, ar face mai bine să îşi îndrepte atenţia spre încurajarea elementelor biologice valoroase, utilitatea socială sau însuşirile biologice ale individului devenind astfel unitatea de masură a valorii sociale a acestuia"* [70].

---

noastră, ne rugăm ca să fim şi noi, ţiganii (barem în Ardeal), reprezentaţi în Marele Sfat Naţional Românesc, prin trei reprezentanţi aleşi din această adunare a noastră şi anume:
1. Domnul Ionel Câmpeanu (teolog şi profesor) care nu era ţigan, dar investit cu încrederea ţiganilor;
2.Gheorghe Humagiul, locuitor din Ucea de Sus, judeţul Făgăraş;
3.Gheorghe Creţean, din Braşov. Dat din Adunarea Naţională a Ţiganilor, 27 aprilie 1919, Ibaşfalău (Dumbrăveni), jud. Sibiu

[70] *Istoria Minorităţilor din România- Material auxiliar pentru profesorii de istorie*, Coordonatori: Dumitrescu Doru, Căpiţă Carol, Manea Mihăiţă, Korek Mari, Editura Didactică şi Pedagogică, 2008,

Ascensiunea Germaniei naziste, după anul 1933, cu doctrina ei despre puritatea raselor, foarte clar exprimată în lucrarea lui Adolf Hitler, *"Mein Kampf*", au determinat apariţia unui curent de gândire autohton care susţinea necesitatea păstrării purităţii rasiale a poporului român. În perioada interbelică şi în România se dezvoltă un naţionalism specific, străin însă de atitudini antirrome. Exemplu, îl constituie şi activitatea organizaţiei care se afla la extrema dreaptă a vieţii politice româneşti- Legiunea Arhanghelul Mihail (Garda de Fier- mai târziu), care se rezuma la antisemitism, mai târziu punând problema adoptării unei politici rasiste faţă de rromi. Activitatea guvernului Goga-Cuza, perioada dictaturii regale (1938- 1940) nu i-a vizat pe rromi. De fapt, până la regimul Antonescu, preocupările unor reprezentanţi ai biopoliticii nu au fost transpuse în practică. Biopolitica are ca fondator, în România, pe prof. Iuliu Moldovan de la Cluj [71]. Este o perioadă, în care apar concepte noi ca: puritate etnică, etnii inferioare, primejdie bioetnică, minorităţi balast. Se poate constata, influenţa ideilor lui Robert Ritter, psihologul şi psihiatrul care conducea în Germania, Centrul de Cercetare pentru Igiena Rasială şi Biologia Populaţiei şi care avea ca scop principal, combaterea *"flagelului ţigănesc*". Datorită modului de viaţă, în România, rromii încep să fie consideraţi ca o "plagă" a societăţii. Ioan Făcăoaru, teoretician al cercetărilor rasiale, considera că asimilarea anumitor grupuri etnice, ar putea determina *"înstrăinarea şi pauperizarea însuşirilor noastre etnice*" [72]. Asimilarea rromilor era considerată un mare pericol pentru integritatea rasei româneşti. "*Marea problemă rasială a românilor este problema ţiganilor. Ei constituiesc cel mai numeros grup etnic, după români. Şi în acelaşi timp ei sunt elementul de promiscuitate şi disgenie din ţara noastră. Nu s-a făcut nimic pentru rezolvarea problemei ţigăneşti"* [73], susţinea Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică.

Schimbările politice survenite în România, în anul 1940, anularea regimului democratic consacrat de Constituţia din 1923, în urma preluării puterii politice de către legionari, apoi de către generalul Antonescu, aveau să determine şi în România adoptarea măsurii excluderii celor care aveau o singură vină- de a fi altfel decât ceilalţi. Din păcate şi în România, oamenii sunt excluşi, desigur se invocă măsura de deportare şi nu de „soluţie finală", din simplul motiv că erau ţigani. O perioadă în care oamenii nu sunt eliminaţi pentru ceea ce făceau ci pentru ceea ce erau.

Deportarea romilor în Transnistria a fost întru-totul opera guvernului Antonescu, nu numai ca realizare, ci şi în privinţa ideii. Înainte de regimul Antonescu, în România nu a

[71] I. Făcăoaru, *Antropologia în stat ca ştiinţă şi ca obiect de învăţământ*, Cluj, p. 14-16
[72] *Ibidem*, p. 17
[73] *A.S.B.*, fond Sabin Manuilă, XIII. 209

existat o politică publică faţă de romi. Romii nu au constituit o preocupare specială pentru societatea românească, nefiind consideraţi o *„problemă etnică”*. Guvernul de extremă dreaptă, din anul 1938 Goga-Cuza, nu a adoptat o legislaţie cu caracter antirom. Politica de *„românizare”* şi „*legislaţia antiminoritară*” adoptate la începutul anului 1938 de acest guvern, nu de referea la romi. La nivelul factorilor politici, romii nu erau văzuţi ca o *„problemă*". Chiar dacă erau recenzaţi ca etnie aparte, cu o limbă proprie, ei erau trataţi mai mult ca o categorie socială. În consecinţă, în acţiunea autorităţilor româneşti, romii nu au fost incluşi printre minorităţile naţionale; legislaţia în privinţa minorităţilor nu s-a referit şi la ei.

Interesant este faptul că, ideologia naţionalistă românească, din perioada interbelică, a fost străină de atitudini şi manifestări împotriva romilor, iar politicile de românizare adoptate de guvernul Goga în 1938 şi apoi în timpul regimului de autoritate monarhică al lui Carol al II-lea nu i-au vizat pe romi. Comisariatul General al Minorităţilor, înfiinţat în 1938, nu s-a ocupat şi de romi.

Politica faţă de romi a fost creaţia lui Ion Antonescu. La procesul din 1946, acesta declara că a decis deportarea datorită problemelor pe care aceştia le făceau: *„Din cauza camuflajului populaţia oraşelor era noaptea terorizată de bande de indivizi, de multe ori înarmaţi, care jefuiau sau uneori chiar omorau. Autorii erau ţiganii. Toţi cereau împuşcarea lor. Am pus să se efectueze facerea unor sate în Bărăgan, pur ţigăneşti. Transnistria ducea mare lipsă de braţe de muncă. Atunci am hotărât ca ţiganii, care aveau la activul lor crime sau mai mult de trei furturi, să fie deportaţi în Transnistria”*.[74] Interesant de constatat că cei mai mulţi dintre deportaţi nu erau vinovaţi pentru cele descrise. Desigur că numărul copiilor deportaţi alături de familii a fost foarte mare. Au fost deportate în Transnistria şi familii ale rromilor mobilizaţi pe front, care luptau pentru România. În cadrul unei şedinţe a Consiliului de miniştri din 19 septembrie 1942, ministrul Mihai Antonescu a cerut să fie cercetate plângerile formulate de unii dintre rromii deportaţi care nu se raportau la criteriile descrise mai sus. Generalul C.Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne a reacţionat imediat şi brutal: *„îmi trimiţi hoţii îndărăt?”* Mihai Antonescu încheie discuţia „*pe cei care i-aţi ridicat – Dumnezeu să fie cu ei! Nu-i mai întoarcem îndărăt”.* [75]

Acum, după decenii de la acele evenimente, când se depune efortul de a aduce la cunoştinţa generaţiilor contemporane că şi rromii au fost supuşi exterminării, realizăm că nimeni nu a putut fi cu ei. Lipseau organizaţii internaţionale patronate de etnici rromi, lipsea

[74] Memoriu depus Tribunalului Poporului la 15.V.1946 de Ion Antonescu, Arhiva Ministerului Afacerilor Interne, Dos. 40010, vol. 4, p.19-20
[75] Vasile Ionescu, Ibidem, p. 11

interesul faţă de soarta lor. Un Holocaust uitat al rromilor, datorat tăcerii? Mărturii ale supravieţuitorilor evrei din lagărele de exterminare sau din ororile deportării în Transnistria au fost culese imediat după război. Pentru romi a trebuit să mai treaca peste 6 decenii pentru a se recunoaşte atrocităţile săvârşite. Cauzele sunt complexe şi ţin de un aspect cultural.

Gheorghe Niculescu, preşedinte al asociaţiei *Uniunea Generală a Romilor din România*, lansa un apel către autorităţile statului roman, prin care îşi exprima speranţa înţelegerii, a toleranţei faţă de rromi: *"Rromii n-au fost dezertori, trădători, nici spioni şi acolo unde au fost duşi au făcut treabă, au muncit fără murmur. Că au rămas în urmă cu progresul vremurilor, nu este vina lor. Dacă, în trecut, s-ar fi ocupat cineva mai îndeaproape de aceşti oameni necăjiţi, vă asigurăm că mult s-ar fi schimbat soarta lor şi astăzi nu ar mai fi vorba de rasism..."*[76]

Iniţial nu a existat planul de deportare în Transnistria. În viziunea lui Ioan Făcăoaru, adept al biopolitismului, „*problema ţigănească "* se putea rezolva prin *„...internare în lagăre de muncă forţată. Acolo să li se schimbe hainele, să fie tunşi şi sterilizaţi...Cu prima generaţie am scăpa de ei" (Antropologia în stat ca ştiinţă şi ca obiect de învăţământ,* Cluj, 1941*)* [77]. Este evidentă influenţa ideilor lui Robert Ritter cel care a pregătit sub raport ideologic exterminarea romilor din spaţiul nazist.

Participarea Armatei Române la Operaţiunea „*Barbarossa*"[78], a oferit ocazia fericită pentru poporul român de a revedea teritoriul dintre Prut şi Nistru în graniţele României[79]. În urma Acordului de la Tighina dintre Antonescu şi Hitler (sfârşitul lunii august 1941), România primeşte în administrare Transnistria. Astfel apărea spaţiul geografic unde autorităţile române puteau să pună în practică ideile cu privire la izolarea şi rezolvarea „problemei raselor inferioare" care trăiau în Basarabia, Bucovina şi în restul ţării. Până la sfârşitul lunii mai 1942, autopritățile române au făcut un recensământ al populaţiei de romi consideraţi „*problemă*".

Statul român, prin măsurile adoptate împotriva evreilor şi a rromilor, s-a plasat pe un loc fruntaş în rândul statelor aliate Germaniei naziste.[80] Cercetătorul rrom Vasile Ionescu, arăta : *„A avea verticalitatea demnităţii morale de a-ţi fi ruşine şi a-ţi cere iertare, asumându-ţi*

[76] "*Glasul Romilor*", anul VII, nr. 1, aprilie 1941, p.3
[77] Idem, I. Făcăoaru, *Antropologia în stat ca ştiinţă şi ca obiect de învăţământ*
[78] Numele de cod al acţiunii militare ofensive a Armatei germane şi aliaţilor ei împotriva URSS
[79] În vara anului 1940, în urma Pactului Molotov-Ribbentrop, încheiat la 23 august 1939, România era somată de către URSS să cedeze teritoriul Basarabiei şi Nordul Bucovinei.
[80] Vasile Ionescu, *HOLOCAUSTUL RROMILOR DIN ROMÂNIA*, Universitatea de Arte „George Enescu" Iaşi, EDITURA ARTES, 2012

erorile trecutului, cu dorinţa sinceră de a-l rescrie altfel, este o provocare... ”.[81] O problemă majoră, şi astăzi, în istoriografia românească este recunoaşterea unor adevăruri istorice, recunoaştere care nu lezează cu nimic interesele naţionale. Condiţia esenţială în prezentarea unor evenimente din trecut este respectarea adevărului, nu în dorinţa de a condamna oameni, ci atitudini, ideologii, de a realiza un act de învăţare şi conştientizare a ceea ce înseamnă etic, moral, uman.

Deportările au început pe data de 1 iunie 1942 cu romii nomazi şi s-a închiat la 15 august. Pentru a uşura procesul de deportare, romilor li se făceau promisiuni: pământ, animale, case. Rromii nomazi au fost deplasaţi către Nistru, în convoaiele de căruţe care le aparţineau iar ceilalţi rromi în garnituri de trenuri de marfă. Au fost comise numeroase abuzuri din partea jandarmilor şi poliţiştilor însărcinaţi cu desfăşurarea operaţiunii. Erau deposedaţi de bunuri, în primul rând de aur care era ascuns în căruţe. Acestea le-au fost distruse de jandarmi. La 13 august 1942, guvernatorul Alexianu dădea dispoziţie ca: *„Ţiganii care au fost primiţi acum vor fi repartizaţi în sate şi puşi pe muncă. Cei ce fură, vor fi sancţionaţi pe loc. Caii şi căruţele li se vor lua, şi vor fi date la colhozuri. Nimeni nu mai vagabondează. Evreii de asemenea vor fi puşi să muncească: nu se va da hrană decât în măsura în care lucrează”*. [82]

Condiţiile de viaţă erau de neimaginat: deportaţii erau privaţi de hrană, de adăpost, de lemne pentru foc, de îmbrăcăminte, erau lipsiţi de cele mai elementare obiecte necesare existenţei. Datorită foametei, majoritatea romilor au slăbit într-atât încât deveniseră adevărate schelete. Foametea, frigul, tifosul exantematic provocau moartea a mii de oameni vinovaţi doar pentru faptul că aparţineau unei alte etnii.

Locurile morţii pentru deportaţi s-au numit Golta, Oceakov, Balta, Berezovka.

În judeţul Golta au fost duşi evrei şi rromi. Aici au murit de foame, frig, tifos peste 100.000 de evrei- o adevărată „*Vale a plângerii*”. [83]

Iarna anului 1942-1943, a fost cumplită. Lăsaţi în câmp deschis, numărul de bordeie săpate pe malurile Bugului fiind insuficiente, rromii adulţi se vedeau în situaţia disperată de a încerca să asigure viaţa copiilor, pe care îi adăposteau între propriile trupuri: *„Au îngheţat de frig şi au murit cu copilaşii în braţe, au murit mulţi oameni. Doamne fereşte! Unde am ajuns acolo s-au băgat şi câte cinci familii într-n bordei, până mâine, când s-a făcut ziuă. Când s-a făcut ziuă, strigau oamenii care mai de care: Care trăieşti, mă? Unde eşti, mă? Şi atunci ei*

[81] Ibidem, p. 6
[82] Jean Ancel, Transnistria, 1941-1942, Vol II, p. 1056
[83] Vasile Ionescu, Ibidem, p. 19

strigau de acolo. Şi a lui cutare copil a murit, alui cutare femeie a murit la cutare... Nu mai erau. Ruşii care ne aduseseră ălecaseră, nu mai erau căruţele cu ei". [84] ; *„Ne-au băgat în bordeie... Ne-au dus acolo unde ne-a prins frigul. Ei pregătiseră bordeiele pentru noi pe malul Bugului. Bordeiele acelea erau numai aşa, ca o gaură făcută în pământ, numai aşa...Fum mult, fum, fum...făceam foc în bordeiul săpat adânc în pământ şi era fum...Muream din cauza fumului. Nu aveam făină, nu aveam nimic...Plângeam că nu mai aveam ce să mâncăm..."*[85]

La mijlocul sec.al XX-lea, în Transistria s-au petrecut acte de canibalism Degradant, am putea spune pentru cei care au recurs la o astfel de modalitate de a putea trăi. Starea de dezumanizare la care deportaţii au fost aduşi, reflectă de fapt, gradul de dezumanizare la care se aflau cei care au provocat această cădere. *„Şi tăiau din trupurile celor morţi, pentru a se hrăni sau a da copiilor să mănânce... nu avea ce mânca"* [86]

Greu de redat suferinţele îndurate de rromi. Cele mai multe victime au fost în rândul copiilor. *„...şi acum aud strigătele surioarei mele- Vetaaa, Vetaaa ia-mă tu, nu mă lăsa aici".*[87] Durerea pierderii celor dragi a rămas nestinsă, o rană care încă sângerează. Pe drumul întoarcerii către ţară, către România, rromii ăşi abandonau copiii, nemaiputând să-i transporte. Erau slabi, înfometaţi şi bolnavi. Aveau credinţa că dacă îi vor abandona la marginea satelor de ucraineni, aceştia se vor îndura şi îi vor adopta- *„stai aici copile, stai aici, că mă voi întoarce să-ţi aduc ceva de mâncare"... .*[88]

„Ştii cum mureau oamenii? De foame, şi plini de păduchi mureau, şi de tifos...Din cauza sărăciei şi a mizeriei ne-am umplut de tifos...Mâncau din noi păduchii şi umblau pe noi, cum arunci nisipul pe om; că nu aveau ce mânca şi mureau. Mergeam să îngrop pe unul şi puneam în groapă şase...În pământ, fără copârşeu, fără nimic. Ca pe animale". [89]

Considerăm că este practic imposibil de estimat numărul celor ucişi în Transnistria deoarece era o perioadă în care mulţi dintre cei deportaţi aveau un mod de viaţă nomad, fără acte de identitate. Atunci când se realiza recenzarea nu se stabileau nominal, cei recenzaţi ci se specifica doar numele liderului (bulibaşa) cu şatra lui. Deportarea nu a fost o măsură agreată în România de populaţie sau de politicieni. Constantin I.C.Brătianu, preşedintele Partidului Naţional Liberal îi adresa lui Ion Antonescu o scrisoare în care făcea un aspru

[84] Ibidem, p. 23- Mătasea şi tifosul
[85] Ibidem, p. 21
[86] Relatare făcută de Bratu Ion, zis Manşon, rrom căldărar din com.Andrăşeşti, jud.Ialomiţa, din cele povestite de bătrâni.
[87] Relatare făcută de Sandu Gherghina, zisă Veta, rromnie căldărăreasă din com.Dragalina, jud. Călăraşi
[88] Ibidem
[89] Mărturii din Transnistria.

rechizitoriu, numind deportarea romilor un *„act nejustificativ şi crud”* şi cerea *„stoparea imediată a acestei operaţiuni care ne aruncă cu câteva secole în urmă”* [90]. „*Coloniile”* de romi din Transnistria au fost caracterizate de foamete, lipsa celor mai elementare articole şi lipsa hainelor- deoarece marea majoritate a romilor s-a văzut nevoită să-şi părăsească casele fără să-şi ia nici un lucru din acestea.

Se estimează că cel puţin jumătate din populaţia care a fost deportată în Transnistria a murit de foame, frig, şi lipsa îngrijirii medicale. Ceea ce nu s-a descris cu prea multe amănunte, cu toate că se sugerează implicit, este rolul populaţiei existente în această regiune. Întrucât faptele extreme nu se produc dacă lumea nu închide ochii şi gura, dacă nu se preface că nu vede şi dacă nu sunt constrânşi să nu vorbească.

Suntem conştienţi că vina pentru ceea ce s-a întâmplat nu aparţine unui popor. Aşa a fost să fie, să suferim. Poate că suntem blestemaţi să suferim. Îmi doresc ca copiii, nepoţii noştrii să nu treacă prin ce am trecut. De iertat, pe cei care ne-au omorât, i-am iertat, dar i-o ierta oare Dumnezeu...?.[91]

La Bug, rromii şi-au exprimat suferinţa nu doar în plânset şi tânguiri ci şi în cântece de durere, din care reiese suferinţa şi disperarea omului singur abandonat de toţi, de divinitate, a faptului că nu sunt „văzuţi” şi „auziţi”:

„*Cobori Doamne, pe pământ*
Să vezi ce jale ai făcut
Să vezi ce jale ai făcut
Câţi copiii ai omorât
Câţi copiii ai omorât
Şi mureau pe lângă garduri
Cu copilaşii în spate
Pe lângă garduri cum mor
Cu copilaşii în braţe
Cobori, Doamne pe pământ
Să vezi, Doamne, ce ai făcut
Câte femei ai văduvit
Câte femei ai văduvit
Câţi copii ai sărăcit

[90] *Ibidem*, Viorel Achim, p. 148
[91] Din discuţiile avute cu Marin Păun, rrom căldărar din com.Dragalina, jud. Călăraşi, supravieţuitor al Deportării, la vîrsta de 12 ani. Părinţii, bunicii, fratele mai mare morţi în Transnistria. A supravieţuit împreună cu sora mai mică de 9 ani cu care s-a întors în ţară alături de alţi rromi...

Alai dalai da lala!

Că asta nu e poveste

Astea sunt lacrimile noastre"[92]

Atrocităţile din timpul celui de-al doilea război mondial s-au produs nu numai pentru că unele regimuri au ales să urmeze o politică de brutalitate, dar şi pentru că toate păturile sociale, la rândul lor, au preferat (în cel mai bun caz) să le întoarcă spatele tuturor celor care erau consideraţi „*pericol naţional*". Se estimează căîn aceeaşi perioadă, 70-80%, dintre rromii care trăiau în ţările sub regim nazist au căzut victimă exterminărilor şi al lagărelor de concentrare. În Germania, au supravieţuit 12%, în timp ce în Croaţia, Serbia, Belgia, Olanda, Luxemburg, Estonia, Lituania au spravieţuit doar 1%. Aceeaşi soartă au avut-o şi rromii din Franţa, Letonia, Austria, Cehia, Polonia.

Fără îndoială că, ceea ce s-a întâmplat în România celui de-al doilea război mondial, deportarea romilor în Transnistria, se înscrie în politica de Holocaust din cel de-al doilea război mondial, fiind de fapt o măsură cu caracter rasial.

După război, în România se produc transformări radicale. Ascensiunea la putere a comunismului, determină abdicarea regelui Mihai I (30 decembrie 1947), proclamarea Republicii Populare Române, desfiinţarea partidelor politice, în fapt începutul procesului de comunizare dpă model stalinist. Uniunea Generală a Romilor este desfiinţată în anul 1949.

În timpul primilor ani de comunism, faţă de rromi s-a manifestat o atitudine de neconceput până atunci- având *origine socială sănătoasă*, mulţi rromi găsesc de muncă şi în structurile miliţieneşti şi administrative ale noii orânduiri- miliţieni, primari, brigadieri.[93] Acţiunile iniţiate de noul regim aveau menirea să asigure loialitatea din partea straturilor social-economice inferioare ale ţării, în cadrul unui plan amplu de eliminare a inegalităţilor.

Minunea nu a ţinut mult timp, deoarece din anul 1960, autorităţile încep să ducă o politică de sedentarizare, chiar forţată, soldată cu victime. Rromilor nomazi, chiar dacă le-au fost puse la dispoziţie case, o mare parte au refuzat sau au continuat să ducă o viaţă seminomadă în vederea practicării meseriilor tradiţionale. În 1977, se estima că numărul rromilor nomazi era de 65.000.[94] Una dintre cele mai eficiente măsuri de asimilare a rromilor a fost politica educaţională, prin care învăţământul devenea obligatoriu, aşa încât şi familiile de rromi erau obligate să-şi înscrie copii la şcoală. *Civilizarea rromilor,* s-a realizat prin

[92] Vasile Ionescu, Ibidem, *Regina României şi Rijina Rromilor,* pp.39-40

[93] În folclor s-a păstrat amintirea acelor „*promovări" – Cobori, Doamne, pe pământ/ Să vezi Stalin ce-a făcut/C-a făcut din cal măgar/ Şi ţigan secretar!*

[94] Viorel Achim, Ibidem, p. 155

metode de constrângere. Urmarea acestor măsuri, pe lângă determinarea sedentarizării, a fost şi instituirea ruşinii apartenenţei la etnia romă (ţigănească). Din actele oficiale ale României socialiste, etnia romă dispare, nefiind considerată o etnie în adevăratul sens, ci o *cultură a subdezvoltării şi a sărăciei (*Emmanuelle Pons- *Ţiganii din România o minoritate în tranziţie).* Cei care mai practicau meserii tradiţionale erau consideraţi *„paraziţi sociali” ,* fapt pentru care erau închişi, bătuţi sau trimişi la muncă forţată pe şantierele ţării. Prefacerile în economie, în domeniul sistematizării localităţilor şi-au pus amprenta şi asupra vieţii rromilor. Mahalalele tradiţionale dispar, în locul lor apar blocuri moderne. Rromii sunt practic împrăştiaţi în aceste noi cartiere, pierzând posibilitatea de practicare a meseriilor tradiţionale. Lipsa de formare şcolară şi profesională determină aplecarea spre noi îndeletniciri- comerţul ilicit (*bişniţa*).

Regimul comunist a dus o politică asimilaţionistă, provenită din rasismul de dominare[95] (asimilare forţată, sedentarizare forţată), care avea ca scop suprimarea identităţii etnice.

Condiţia ***sine qua non*** a istoriei este respectarea adevărului.

Discriminarea rromilor a fost şi din păcate mai este o realitate chiar dacă foarte greu recunoscută. Stereotipurile şi prejudecăţile perpetuate de veacuri au contribuit la promovarea unor idei care au apropiat poporul rrom de porţile infernului. Definitoriu, în ceea ce priveşte mentalitatea faţă de rromi este stereotipul, care poate conduce la stigmatizarea identităţii rrome. Aşa ne explicăm şi reţinerea multor etnici romi de asumare a identităţii etnice. În România, conform recensământului din anul 2012, trăiesc peste 600.000 de rromi. Neoficial însă, se susţine, că numărul acestora este mult mai mare. Robia de sute de ani, marginalizarea, politicile de exterminare, de promovare a ruşinii apartenenţei etnice, au determinat acest complex faţă de asumărea identităţii etnice.

În contextul lipsei de cunoaştere a valorilor culturale şi spirituale rrome, clişeele de limbaj sau de gândire devin singura sursă de cunoaştere a acestuin popor. Schimbarea mentalităţilor de natură rasială, este un proces îndelungat, în acest sens educaţia pentru cunoaşterea, înţelegerea şi valorizarea minorităţii rrome, trebuie generalizată.

Considerăm că un astfel de curs răspunde nevoii de interculturalitate, care se resimte la nivelul învăţământului universitar, putând constitui un suport educațional pentru promovarea demontării prejudecăţilor şi stereotipurilor existente, la stimularea interesului pentru cunoaşterea valorilor culturale şi istorice ale poporului rrom, precum şi la raportarea demersului profesional la particularităţi culturale specifice comunităţilor de rromi.

[95]Delia Grigore, Gheorghe Sarău, *Istorie şi tradiţii rrome*, p. 62, Organizaţia Salvaţi Copiii, iunie 2006.

În procesul de afirmare a identităţii rrome şi a efortului de demontare a prejudecăţilor şi stereotipurilor rasiale faţă de rromi, este esenţial să se realizeze o reconsiderare a valorilor culturale şi spirituale ale acestui popor, cu efecte pozitive atât în recâştigarea demnităţii etnice şi a memoriei trecutului pentru etnicii romi, precum şi a anulării clişeelor de imagine şi de gândire rasistă faţă de etnia rromă.

Prof. Sandu Ion